

Neoliberal küresel insaniyetperverliğin yerel tezahürleri: Türkiye’de Suriyeli mültecilerle çalışan insaniyetperverlik aktörlerinin anlatıları*

Hande Sözer

ODTÜ Kuzey Kıbrıs Kampüsü, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Programı, Kalkanlı Güzelyurt KKTC
e-posta: hsozer@metu.edu.tr
ORCID: 0000-0001-7288-5192

Özet

Küresel insaniyetperverlikte son dönemde yaşanan neoliberal dönüşüm akademik literatürde kendine gerekli yeri bulamamıştır. Neoliberalizmin küresel insaniyetperverlik söylem ve uygulamalarında yol açtığı değişiklikler ve bunların yerel etkileri göz ardı edilmiştir. Bu metin küresel insaniyetperverlik söyleminin neoliberal siyasi iktisadi ve ahlaki prensipler doğrultusunda dönüşümünü ve bu dönüşümün yerelde, Türkiye’deki Suriyeli mültecilerle çalışan insaniyetperverlik aktörlerinin anlatılarında tezahür etme şekillerini inceler. Makalenin ana iddiası şudur: insaniyetperverlik aktörleri küresel neoliberal insaniyetperverliğin prensiplerini yerel bağlama monte etmezler, neoliberal söylemi kendi yerel siyasi, ekonomik ve toplumsal önceliklerine göre yeniden inşa ederler. Makale, Suriyeli mültecilerle çalışan yerel insaniyetperverlik aktörleri ile yarı-yapılandırılmış görüşmelerden oluşan 2014-2017 yılları arasında yapılan saha çalışmasına dayalıdır.

Anahtar kelimeler: Neoliberalizm, insaniyetperverlik, insani yardım, insaniyetperverlik aktörleri, göç yönetimi, sivil toplum kuruluşları, Suriyeli mülteciler.

1. Giriş

İnsaniyetperverliğe (*humanitarianism*) ilişkin ana akım literatürde, insanilik vurgusunun yarattığı olumlu çağrışımlar, insaniyetperverliğe eleştirel bir bakış açısı getirilmesini engellemiştir. Bu literatürde insaniyetperverlik prensipleri sorgulanmadan sadece bu prensiplerin uygulanması ile ilgili sorunlar gündeme getirilir. Akademiye “bilgi-eylem boşluğu” olarak isimlendirilen bu sorunlar (bkz.

* Submitted/Geliş: 07.02.2020, Accepted/Kabul: 22.06.2021

Lund, Khasalamwa, Tete, 2011) siyasa literatüründe uygulamalarını iyileştirmeye yarayan “problem-çözücü” yaklaşım ile çözülmeye çalışılır (bkz. Christie, 2015). Mevcut eleştirel literatürde ise ana tartışma insaniyetperverliğin siyasallaşıp siyasallaşmaması ile ilgilidir. Bir yandan insaniyetperverliğin siyasi bağlamı yok sayması diğer yandan insaniyetperverlik aktörlerinin siyasi ideolojik bağlarının aktivitelerini şekillendirmesi gündeme getirilir (bkz l’Anson ve Pfeifer, 2013) ve özel olarak da insaniyetperverliğin bir yandan dış politikada devlet egemenliğini sarsması diğer yandan devlet egemenliğini yeniden üretmesi eleştirilir (bkz Christie, 2015). Bu eleştirel yaklaşıma göre de insaniyetperverlik prensiben sorunsuzdur, sadece siyasal alanla ilişkisi sorunludur. İki literatür de insaniyetperverliğe ilişkin ahlak ön kabulleri sorgulamaz.

İnsaniyetperverliğin ahlaki bir proje olarak kabulü, insaniyetperverlik müdahalelerinin insanlığın çektiği eziyetin hafifletilmesine dair iddiasından kaynaklanır ve insanlık, tarafsızlık, nötrlük, işleyişe ilişkin bağımsızlık gibi ilkelerle de perçinlenir. İnsaniyetperverliğin etrafında oluşturulan bu ahlaki yaklaşım aslında duygusaldır ve eleştiriden muaf değildir. Örneğin, bazıları insaniyetperverliğe ahlaki-duygusal bir mesele olarak bakmanın var olan eşitsizlikleri hasıraltı ettiğini, bu duygular silindiğinde de uluslararası toplumun hiyerarşik yapısı ve güçlülerin kırılğan gruplara kayıtsızlığının ortaya çıktığını iddia eder (bkz. Fassin, 2011). Başkaları insaniyetperverliğin bir şefkat meselesi olarak sunulması ile insani yardım gereğine yol açan nedenleri ortadan kaldırmaya yönelik yapısal değişikliklerin önlendiğini savunur (bkz. Ticktin, 2011). Yine başka bir görüşe göre, insanı yardımın yarattığı ahlaki duygular ve olumlu izlenim bir dizi gelişme ile silinmekte ve insani yardımı bir ahlaki krize sokmaktadır: insaniyetperverlik piyasalaşmıştır (*marketization*), hedef ve odak kitlesine yönelik reklamcılık prensipleri uygular, insaniyetperverlik kuruluşları bir marka gibi ve tüm “sektör” büyük bir işletme (*big business*) gibi işlemektedir, ve üstelik insaniyetperverlik askeri müdahalelere gerekçe olmakta ve bu gerekçe ile başlatılan savaşlar uluslararası hukuka uydurulmaktadır (bkz. Sharma, 2017). En nihayetinde, soğuk savaş sonrasında, insaniyetperverliğin ahlaki aksı sapmıştır, insaniyetperverlik sadece insanları hayatta tutmaya yönelmiştir (bkz. Reid, 2010).

İnsaniyetperverliğin ahlakileştirilmesine yönelik bu eleştirilerin ortak yanı siyasi iktisada yaptıkları vurgudur; ancak yaklaşımları makro ölçekte kalır, geneldir, tarihi koşulları ve yerel bağlamları değerlendirmeye almaz. Bu makale, insaniyetperverliğin ahlakileştirilmesine eleştirel bir mesafe ile yaklaşabilme gereğini savunur. Böyle bir eleştirel bir mesafe insaniyetperverlik söylemlerinin ahlaki boyutu kadar siyasi iktisadi varoluş koşullarına odaklanmayı, insaniyetperverliği tarihselleştirmeyi ve bağlamına oturtmayı ve son olarak da çok düzeyli (yani küresel, bölgesel, ulusal ve yerel düzeyleri ve birbirleri ile ilişkisine değinerek) analiz edebilmeyi şart kılar. Makale, bu bakış açısının ışığında,

Türkiye’deki Suriyeli mültecilerle ilgilenen insani yardım aktörlerinin anlatılarına odaklanarak neoliberalizmin küresel insaniyetperverliğin yapısında yol açtığı değişiklikler ve bu değişikliklerin yerel insaniyetperverlik müdahalelerinde tezahür etme biçimlerini tartışmayı amaçlar.

Makalenin yerel dönüşümlere ilişkin saha çalışması temelli veriye dayalıdır.¹ Veri, 2014-2017 yılları arasında Türkiye’de Suriyeli mülteciler ile ilgili çalışmalar yürüten ve kendilerini insaniyetperverlik alanında tanımlayan resmi kuruluşların ve uluslararası, ulusal, bölgesel ve yerel düzeyde çalışmalar yürüten sivil toplum kuruluşlarının yerel birimlerinde çalışanlarla yapılan yarı-yapılandırılmış görüşmelerle toplanmıştır. Araştırma kapsamında 2014 yılında Türkiye’nin Suriye sınırında yapılan görüşmeler, 2015 yılında Suriyeli mültecilerin Türkiye’nin Batı sınırlarına kayması ile o sınıra kaydırılmış ve 2017 yılında da tekrar Suriye sınırındaki büyük şehirlere dönmüştür. Araştırma kapsamında toplam 80 yüz yüze görüşme Gaziantep (9+17), Hatay (13), Osmaniye (5), Mardin (7), İstanbul (3), Edirne (5), Çanakkale (4), İzmir (4), Antalya (5) ve Şanlıurfa (9) illerinde ve bağlı ilçelerde yürütülmüştür. Araştırma esasında “Suriyeli Mülteciler’in Görünürlüğü” konusunda planlanmış ve ilerlerken, saha çalışması sırasında kendilerini insaniyetperverlik alanında tanımlayan aktörlerinin küresel insaniyetperverliğin dönüşümü ile ilişkilendirme şekilleri ve kendi insaniyetperverlik müdahalelerini anlamlandırdıkları “resmilik-sivillik”, “siyasilik-tekniklik” ve “Batı merkezcilik-yerellik” karşıtlıkları kurmaları yaygın temalar olarak gündeme gelmiş ve bu makaleye ilham olmuştur.

Makalenin organizasyonu şu şekildedir: İlk bölümde insaniyetperverliğe eleştirel bir mesafe ile bakmak adına sıkça kabul edilen üç temel varsayımı, insaniyetperverliğin ahlaki bir mesele olduğunu, insaniyetperverlik söylem ve pratiklerinin tarih-dışı ve bağlam dışı olduğunu ve insaniyetperverliğin tepeden inme, doğrusal ve makro düzeyden mikro düzeye olduğu varsayımlarını sorguluyorum. Bu varsayımlara karşı insaniyetperverliğin ahlaki olduğu kadar siyasi iktisadi bir proje olduğunu, tarih ve bağlam dışı görülmemesi gerektiğini ve özellikle Batı-dışı insaniyetperverlik formlarına “esas” insaniyetperverliğin bozulmuş hali yaklaşımaması gereğini ve insaniyetperverliği makro, mezo ve mikro düzeylerin birbiri ile olan çetrefil ilişkisini anlamlandırmaya çalışarak incelemek gerektiğini iddia ediyorum. İkinci bölümde çağımızın insaniyetperverliğinin neoliberal ahlaki, siyasi ve iktisadi prensipler, varsayımlar ve uygulamalar ile şekillendiğini iddia ediyor ve bu iddianın ispatı için günümüz insaniyetperverliğinin aktörlerinin yeniden organizasyonuna, işleyiş prensiplerinin dönüşümüne, hedef kitlesinin yeniden tanımlanmasına ve kurgulanmasına ve

¹ Bu çalışmanın saha çalışması 2014 yılında Orta Doğu Teknik Üniversitesi Kuzey Kıbrıs Kampüsü Bilimsel Araştırma Projeleri araştırma fonu (SOSY-14-D-1) ve 2015-2017 yılları arasında Bilim Akademisi Genç Bilim İnsanları Ödül Programı (BAGEP 2015) ile desteklenmiştir.

insanîyetperverliğin kendinden beklentilerinin dönüşümüne odaklanıyorum. Son olarak günümüz neoliberal insanîyetperverliğinin yerelde tezahür etme şekillerinin yukarıdan aşağıya ve doğrusal değil gelgitli ve karmaşık olduğunu göstermek üzere Türkiye’deki Suriyeli mültecilerle ilgilenen kamu ve sivil toplum kuruluşların çalışanlarının insanîyetperverliğe ilişkin algılarında kullandıkları resmîlik ya da sivilîlik, siyasi müdahale ya da teknik müdahale, Batı-tipi ya da yerel insanîyetperverlik karşıtlıklarını ele alıyorum.

2. İnsanîyetperverliğe eleştirel bir mesafeden bakmak

İnsanîyetperverliğe eleştirel bir mesafe getirmede değerlendirilmesi gereken ilk nokta küresel insanîyetperverliğin ahlaki olduğu kadar siyasi iktisadi bir proje olduğudur. Bu yaklaşım literatürde de yer bulur: Örneğin, Michael Barnett ve Thomas G. Weiss insanîyetperverliğin şefkate dair güçler (*forces of compassion*) ya da kurtuluşa dair güçler (*forces of salvation*) dedikleri ahlaki ve fikirsî etkenler ile beraber üretim güçleri (*forces of production*) ve yıkım güçleri (*forces of destruction*) ile de şekillendiğini ifade ederler (2008) ve Barnett bu güçlerin özgün biçimlerde bir araya gelmesi sonucunda insanîyetperverliğin dönüşümlerini üç döneme ayırır: “emperyal insanîyetperverlik,” “yeni insanîyetperverlik” ve “liberal insanîyetperverlik” (2011). Günümüzdeki insanîyetperverliğin liberal karakteri, insani yardımın siyasi, iktisadi ve ahlaki boyutunu inceleyen çalışmalarda ana noktadır. Yazarlara göre insanîyetperverlik başından beri kapitalizmi destekleyici ya da sorunlarını çözmeye yönelik bir aracı ve üründür (Barnett ve Weiss 2008: 16) ve özellikle 1990 sonrasında siyasal alanda liberal barış kurmaya, iktisadi anlamda küreselleşmeye ve ahlaki alanda insan haklarına önem verir. Aynı minvalde Simon Reid-Henry de insanîyetperverliğin liberal siyasi ve kapitalist iktisadi formasyonlar ile tarihsel olarak dönüştüğünü ifade eder; insanîyetperverlik “kendini tekrarlayan bir ahlaki pratik olarak liberal siyasanın kurulması kadar bu liberal siyasetin diğer gruplara ve insanlara da yansıtılmasını” sağlayan bir “liberal diagnostik” haline geldiğini ifade eder (2014:418).

İnsanîyetperverlik en nihayetinde döneminin siyasi iktisadi bağlamının ürünüdür ve içinde bulunduğu siyasi iktisadi bağlamı destekleyip ayakta tutar ve çoğunlukla bu bağlamı yeniden üretir. Üstelik insanîyetperverlik mevcut siyasi iktisadi koşullara cevaben üretilmiş, bu bağlamın yeri geldiğinde çözümü, yeri geldiğinde ise yeniden üretilmesi için bir araçtır. Bu nedenle içine doğduğu özgül siyasi iktisadi koşulların ahlaki prensiplerine de bürünmeye müsaittir. Bir başka makalede ifade ettiğim üzere, 2010’lardan beri, küresel insanîyetperverlik neoliberal bir diagnostiktir (Sözer, 2020) İnsanîyetperverliğin son dönemdeki *neoliberal* dönüşümü sadece neoliberal dönemde olmasından değil neoliberalizmin siyasi, iktisadi ve ahlaki prensipleri ile şekillenmesindedir. Aynı metinde günümüz

insanîyetperverliği neoliberal bir diagnostiktir derken de insanîyetperverliğin neoliberal siyasi iktisadi dönüşümlerinin bir belirtisi, ürünü ve kendi yarattığı problemlerine bir çözüm bulma çabası olduğunu ifade etmiştim (Sözer, 2020). Bu makalede ise, bu argümana binaen, günümüz küresel insanîyetperverliğin neoliberal siyasi, iktisadi ve ahlaki dönüşümünün izlerini sürmeyi hedefliyorum. Bu hedef doğrultusunda makalemde mültecilerle ilgilenen insanîyetperverlik aktörlerinin organizasyonunun değişimini, insani yardım faaliyetlerinin niteliğinde dönüşümünü, insanîyetperverliğin hedefi olan öznelerin kurgulanma şekillerini ve insanîyetperverliğin genel amacının dönüşümünü tartışıyorum.

İkinci olarak, insanîyetperverliğe evrenselmiş gibi bir karakter atfetmek onu zamansız, tarih-dışı ve bağlamdan bağımsız görmeye yol açar. İnsanîyetperverliğin tarihselleştirme çabası içindeki literatür insanîyetperverliğin Batılı, Avrupalı ve Hristiyan kökenlerinin altını çizer (örneğin Barnett and Weiss, 2013). Bu çalışmalarda tarihsel olarak Batı-dışında gelişmiş insanîyetperverlik formlarının varlığı ifade edilse de üzerleri örtülür (Fiddian-Qasmiyeh ve Paccitto, 2015). Bu yaklaşımlar, Batı kökenli, modern insanîyetperverliği norm olarak kurar, bu Batı-tipi insanîyetperverlik Batı-dışı bağlamlarda uygulandıklarında yereldeki aktörler ve ilişkiler nedeni ile anormalleştiklerini ve hatta Batılı normların savunduğu değerlere bir tehdit bile oluşturabildiklerini ima eder. Batılı normların Batı-dışından kültürel bağlamlardan beslenebileceğini ihtimali de tahayyül dışıdır. Örneğin bazı akademik çalışmalarda 2010larda Batı dışı finansörlerin insanîyetperverliğin alanına girişı, insanîyetperverliğin “parçalanması” (“*fragmentation*”) olarak sunulurken bu gelişmenin Batı kökenli insani yardımı ilkelerini zedeleme ihtimalleri tartışılır (bkz O’Hagan ve Hirono, 2014). Özellikle, Batılı -olmayan, “inanç-temelli” olarak ifade edilen, ama aslında İslami olduğu kastedilen insanîyetperverlik aktörlerine yönelik bu kaygı aslında bu aktörlerin “insanîyetperverlik değil siyasi ve ideolojik maksatlar taşıdıkları algısına dayanır (Fiddian-Qasmiyeh ve Paccitto, 2015). Kısıtlı sayıda çalışmada “Güney’in Güneye yardımı” kapsamında özellikle inanç temelli insanîyetperverlik form ve aktörleri “ötekini insanîyetperverlik söylemine eklemek” adına incelenir (Paccitto ve Fiddian-Qasmiyeh, 2013).

Bu makale söz konusu tartışmaya şu şekilde eklenir: insanîyetperverliği esas, Batı-tipi, modern ve bunun bozulmuş versiyonları olarak görmek indirgemecidir. İnsanîyetperverliğin tarihsel ve mekânsal bağlamın bir ürünü olduğu argümanı doğrultusunda Türkiye’de Suriyeli mültecilere yönelik insanîyetperverlik aktörleri, söylem ve uygulamaları incelendiğinde karşılaşılan modern insanîyetperverliğin “bozulması” değil anlaşılması gereken bir karmaşıklıktır. Mültecilerle çalışan aktörler arasında Batı-geleneğini uygulanmaya çalışanlar kadar reddeden ya da Batı-geleneğinin yerele uyumlulaştırmaya çalışan ya da yerel dertleri Batı geleneğinden referansla meşrulaştırılmaya çalıştırmaya çalışan söylem ve uygulamalar söz konusu olabilmektedir.

Üçüncü olarak, akademik ve siyasa üretmeye yönelik ana akım literatürde insaniyetperverlik söylem ve faaliyetlerini tek yönlü, küreselden yerele ve yukarıdan aşağı olarak gören yaklaşım yaygındır. Bu yaklaşımlarda makro düzey siyasaya yönelik kararların verildiği, mikro yani yerel düzeyde “muhtemel uygulama problemlerinin” ya da “beklenmedik durumların” oraya çıkacağı düzeylerdir. Bu yaklaşımın daha incelikli versiyonu, insaniyetperverlik alanını birbirinden kategorik olarak net ayrılabilen ve karmaşıklığın hangi düzeyde yaşanacağı kestirilemeyen makro, mezo ve mikro düzeylerden oluştuğunu tahayyül eder. Oysaki küreselleşme ve küresel süreçlerin yerel ile etkileşimi alanında mevcut literatürden² öğrenilecek çok şey vardır.

Bu makale söz konusu literatüre şu iddia ile eklenir: Küresel söylem ve pratikler yerele dayatılmaya çalışılsa bile yerelde dönüştürülürler. İnsaniyetperverlik söylem ve fiillerinin işleyişi itibariyle tek yönlü değildir, aksine çetrefillidir, çok düzlemlidir ve makro, mezo ve mikro düzeyler arası geçişler çizgisel, yukarıdan aşağı ve çoğu zaman net değildir. Bu düzeyler çoğu zaman eş zamanlılıklara, kırılmalara, geçişmelere ve birbirini bir yandan besleyip diğer yandan engellemeye sahne olurlar. Yine de insaniyetperverliğin makro, mezo ve mikro düzeylerinde egemen aktörler arasındaki güç asimetrisini ortaya koyabilmek ve özellikle görüşlerini sıkça duymadığımız yerel düzeydeki aktörlere ses verebilmek adına söz konusu düzeyleri bir yere kadar ayrı analitik kategoriler olarak ele almakta fayda görüyorum. Bu noktayı örneklemek adına, makalenin son kısmında, Türkiye’deki Suriyeli mültecilere yönelik küresel insaniyetperverlik söylemini kullanıp dönüştüren devlet ve sivil toplum kuruluşları olan aktörlerin gözünden inceleyeceğim. Burada kullanılan küresel insaniyetperverlik söylem, dil, jargon ve pratiklerinin olduğu gibi yeniden üretilmediğini, bunların yer yer içlerinin boşaltıldığını, yer yer yerelde hali hazırda dolaşımda olan diğer ideolojilerin filtresinden geçirerek içlerinin yeniden doldurulduğunu ve yerele mal edildiğini göstereceğim.

² Söz konusu literatürdeki çalışmalar, küresel-yerel ayrılığı ve karşılığı varsayımına itiraz ederek küreselin yereli homojenleştirip dönüştürdüğü bir düzen algısından küresel-yerel ve evrensel-tikel süreçlerin “eşzamanlılığı” ve “birbirlerine geçişi” sonucu farklı yerelliklerde farklı ve melez sonuçlardan bahseden glokalleşme (*glocalization*) (Roberston, 2012) tezini savunur (örneğin Appadurai, 1996; Caldwell, 2004). Ayrıca tezi kabul eden ancak iktidar ilişkilerini eşitleyici varsayımlarına eleştiri getiren grolalleşme (*grobalization*) perspektifine göre ise tüm bu süreçlerde ulusların, şirketlerin, örgütlerin ve diğer unsurların kendilerini farklı coğrafi alanlara dayatma derdi bakidir (Ritzer, 2003). Bu tartışmaların insaniyetperverlik alanına taşınması, insaniyetperverlik müdahalelerinin ve ilişkilerinin ahlaki ve siyasi etkileri itibariyle çeşitli etkilerini inceleyen ampirik olarak konumlandırılabilen (Feldman, 2015) çoğunlukla Antropoloji ve Sosyoloji disiplininden gelen çalışmalar önemlidir (örneğin Feldman, 2010; Rozakou, 2012; Gabiam, 2012; Cabot, 2013; Brada, 2016; Gilbert, 2016).

3. Küresel insanıyetperverliğin neoliberal dönüşümü

Neoliberalizm 1970'lerden başlayan, kendinden önceki üretim, bölüşüm ve tüketim ilişkilerini yıkararak dönüştüren ve sermaye birikimini hedefleyen bir dizi projeden oluşur (Harvey, 2007). Bu iktisadi dönüşüm beraberinde emek, mekân, devlet kurumları, askeri güç, yönetim, egemenlik gibi toplumsal üretim ilişkilerini yeniden yapılandırmayı da amaçlar. Ancak neoliberalizmi sadece bir siyasi ve iktisadi bir projeye indirgemek hatalıdır. Neoliberalizm aynı zamanda ahlaki bir projedir. Örneğin Alexander Somek, neoliberalizmin piyasayı sadece hayatımızın bir alanını değil, etik de dahil olmak üzere bütün toplumsal varlığımızı yöneten evrensel bir kanun kurduğunu söyler (2011). Peter Bloom ise neoliberalizmin piyasa ve piyasa dışı ahlakını şu şekilde tanımlar: Neoliberalizmin piyasa ahlakı, kişisel kazanç ve kar, ahlaki sorumluluk, kendi kendini düzenlemeye, şahsi hesap verebilirliğe değer veren ve şirketlerin toplumsal sorumluluk projelerinde yer almalarında önemli olan bir ahlaki anlayıştır (Bloom, 2017). Neoliberalizmin piyasa dışı alanlardaki ahlaki prensipleri ise tüm toplumsal ve iktisadi ilişkilerin piyasalaşması, bireysel özgürlük ve iyi olma haline duyulan arzu, insanın hayatının her alanında doyum sağlaması gibi ilkelere değer verirken “iş-hayat dengesi,” “esnek çalışma,” “zaman yönetimi,” “sosyal sorumluluk, sosyal içermeye, sürdürülebilirlik” gibi kavramlarla tezahür eder (Bloom, 2017). Bloom'un tespitine göre, neoliberalizmin 2000lerden bu yana sergilediği çelişki şudur: neoliberalizmin piyasaya yönelik ahlaki piyasa dışındaki alanlarda güçlenir ve yeniden üretilir. Neoliberalizm geleneksel ahlaki ilkeleri ideolojik ve yapısal olarak kapitalizmi güçlendirmek için kullanır ve “ahlaki kapitalist özneler” kurar (Bloom, 2017). Bu “ahlaki kapitalist özneler” olabilecekleri piyasa değeri en yüksek özneler olmaya çalışan, piyasa değerleri olan piyasa rasyonelliğini, girişimciliği, işe alınabilirliği kovalayan ancak aynı zamanda da toplumları, iş yerleri ve genel olarak kendi hayatları hakkında ahlaken hesap verebilir olan öznelerdir (Bloom, 2017).

Neoliberalizmin ahlaki ilkeleri modülerdir: bugüne kadar özgün ahlaki prensiplere dayanan “ekolojik sürdürülebilirlik” (bkz. Tulloch ve Neilson, 2014) “uluslararası insan hakları” (bkz. Moyn, 2014) “feminizm” (Fraser, 2009) gibi eleştirel söylemleri de içine alır. Asgari düzeyde neoliberal ekonomik kurumları ve siyasi müdahaleleri meşrulaştırıcı ahlaki ilkeleri oluşturur. Literatürde bu ahlaki prensipler “rekabetin yüceltilmesi” (Amable, 2011, 4), çeşitli bireysel aktörlere düşünömsel ahlaki kapasite atfeden ve aktörlerin de böyle olmasını bekleyen sorumlulaştırma (“*responsibilisation*”) prensibi (Shamir, 2008, 7) olarak örneklenir. Günümüzde bu neoliberal ahlaki prensipler insanıyetperverlik sisteminin de meşru ve ana unsurları haline gelmiştir.

Literatürde neoliberalizmin insanıyetperverliğe etkisi genelde kronolojik ve bağlamsal bir etki olarak kurulmakta ve neoliberal *dönemde* “meşhurların insani

yardımı” (Kapoor, 2012), “gönüllü turizmi” (Mostafanezhad, 2013), “özçekim insani yardımı” (Koffman, Orgad, Gill, 2015), “gönüllü insani yardımı” (Sandri, 2018) “dijital insani yardım” (Duffield, 2016) gibi yeni ortaya çıkan insani yardım formlarına değinilmektedir. Neoliberalizm ve küresel insanietperverliğin bizzat niteliksel ilişkilerine değinen çalışmalar yok denecek kadar azdır. İnsaniyetperverlik ve neoliberalizm ilişkisine yönelik en tatmin edici çalışmalardan biri olan Mark Duffield’in *İnsaniyetperverlik-Sonrası: Prekariteyi Uyarlayıcı Tasarım Yoluyla Yönetmek* (2019) çalışmasında geç modernitede gördüğümüz “insaniyetperverlik-sonrası” (post-humanitarianism) tartışılır. İnsaniyetperverlik-sonrası “uyarlayıcı tasarım” (*adaptive design*) ilkelerine dayanır, neoliberal ilkelerle dönüşmüştür. Yazara göre insanietperverlik-sonrası, “modernleştiriciler”in yerini “tasarımcıların,” siyasetin yerini “tasarımın,” siyasi değişiklik arayışının yerini “tasarım temelli ontolojilerin” aldığı ve “toplu bir siyaset imkanını ortadan kaldıran” bir insanietperverliktir (Duffield, 2019). Bu yeni insanietperverlik-sonrasının esas meselesi, geç kapitalizmin bir ürünü olan “prekaryanın davranışlarını optimize etmek,” yani “karar verme süreçlerini güçlendirmek, sağlık, işsizlik ve hayat tarzı seçimlerini ve daha önemlisi annelikleri ve çocuk yetiştirme pratiklerini geliştirmektir” (Duffield, 2019, 19). Yani mesele küresel prekarya sınıfının tamamıyla ortadan kaldırılması değil, toplumsal yeniden üretimini prekaryanın davranışlarını, özellikle hane birikimi, enerji tüketimi, eğitim öncelikleri, zihinsel ve fiziksel üreticilik ve anne ve çocuk sağlığı gibi alanlarda davranışlarını değiştirerek, sağlamaktır. İnsaniyetperverlik-sonrası, geç kapitalist prekaryanın davranışlarını optimize etmeyi hedeflerken neoliberal toplumsal-sonrası (*post-social*) ve vahşi bir dünyada prekaryanın “hayatını idame ettirebilmesini” ve “dünyadan alabileceğini alabilmesini” sağlamayı amaçlar. Bu insanietperverlik-sonrası, risk ve güvenliği bireyselleştiren, toplumsalı çözen ve bireyselleşmiş bir biyopolitiğe dayanan, riski paylaşmaktansa bireysel sorumluluğa önem veren ve toplumsal-sonrası küresel düzende prekaryanın aracısız piyasa ve çevre faktörleri karşısında dirayetli kılınmasına ve bunlara uyum sağlamasına çalışan bir insanietperverliktir (Duffield, 2019).

Bu makale ile neoliberalizm ve insanietperverlik ilişkisini anlamaya yönelik literatüre katkıda bulunmayı hedefliyorum. Neoliberalizmin çağdaş insanietperverliğin söylem ve pratiklerini dönüştürme biçimlerini incelerken, ilk olarak, bir sonraki bölümde detaylı olarak tartışacağım üzere, dört ana unsura odaklanıyorum: insanietperverliğin aktörlerinin organizasyonunda, hedef gruplarının belirlenmesinde, insanietperverliğin işleyiş formlarında ve insanietperverliğin kendinden beklentileri ve kendini değerlendirme formlarındaki yenilikler. Daha sonraki bölümde ise insanietperverliğin neoliberal dönüşümünün yerel bağlamda tezahür etme biçimlerini örneklendiriyorum.

4. Neoliberal insanîyetperverliğin aktörleri, prensipleri, sebepleri, hedefleri

Soğuk savaş dönemi sonrası oluştuğu ifade edilen “yeni insanîyetperverlik” üzerine literatürde yapılan ortak bir tespite göre, modern insanîyetperverlik kendini siyaset dışı, insanî, yardım amaçlı sunmasına rağmen, devletlerin egemenlik haklarına saygılı ve bu nedenle de bağımsız tanımlamaktan uzaklaşmış ve açıkça siyasileşmiş, insan hakları gibi prensipleri savunmaya yönelmiş, kalkınma odaklı bir yöne evrilmiş ve devletlerin egemenlik haklarına ve alanlarına müdahaleye olumlu bakmaya başlamıştır (bkz. Fox, 2002; Barnett, 2001). Bu dönüşüm 2000'lere geldiğinde daha da belirginleşmiştir. Bu süreçte insanîyetperverliğin küresel neoliberalizm ile ilişkisi insanîyetperverliğin organizasyonunda, işleyişinde ve hedef ve beklentilerinde bir dizi değişime sebep olmuştur. Bu bölüm söz konusu değişimleri açıklama ve anlamlandırma amacındadır.

4.1. İnsanîyetperverliğin aktörlerinin organizasyonu

İnsanîyetperverlik alanında devletlerin yer alması, 2000'lerden bu yana insanî diplomasi (*humanitarian diplomacy*) gibi kavramların da işaret ettiği üzere, insanîyetperverlik söyleminin uluslararası politikada kıymetinin artmasının işareti olarak okunmuştur. Ancak insanîyetperverliğin “egemen devletlerin ideolojisi” olduğu (Chimni, 2000) iddiası da hakimdir. Devletlerin insanîyetperverlik söylemlerini kullanmaya başlamaları kimine göre ise uluslararası siyasette “egemenlik” kavramının devletlerin iç işlerine müdahale etmeme (*non-intervention*) meselesinden halkın egemenliği (*popular sovereignty*) meselesine kaymasının bir sonucu olarak devletlerin kendi temel çıkarlarının ve egemenliklerinin alaşağı edileceği korkusu yüzündendir (bkz. Barnett, 2001: 245).

Ne nedenle olursa olsun, devletlerin 2000'lerden bu yana insanî yardım alanında varlık göstermesi yeni bir gelişmedir ve 2010'lardan beri de devletlerin insanîyetperverlik alanında varoluşları neoliberal prensiplerle de uyumlulaşmıştır. Normalde neoliberal etki, devletlerin sosyal politika alanlarından çekilmesi ve bu alanı özel sektöre ve sivil toplum kuruluşlarına devretmeleri şeklinde gözlemlenmiştir; ancak, neoliberal etki insanîyetperverlik alanına geldiğinde devletlerin kendilerini bir “paydaş” olarak kurması şeklinde tezahür etmiştir. Bu süreç, Mitchell ve Sparke'nin ifade ettiği üzere, devletin retorikte aktivist bir ‘paydaş’ olarak konumlandırılması ve insanî yardım alanında rolünün büyümesi kisvesi altında aslında devletin rolü mevcut karmaşık ittifaklar içinde “bir sürü uygun partner içinde bir partner” olarak pratikte azalır (2016: 734). Neoliberal devlet toplumsala ilişkin neredeyse her alandan çekilirken insanîyetperverlik alanında karmaşık bir şekilde geri gelmiştir. Devletler insanîyetperverlik alanına müdahil olarak, bir yandan “insanî yardım” kisvesiyle uluslararası yardım fonlarına

erişmek ve hatta askeri müdahalelerde bulunabilmek gibi bazı siyasi iktisadi imkanları yakalarlar, diğer yandan da sadece bir “paydaş” olarak olası siyasi, iktisadi ve belki en önemli ahlaki sorumluluktan ve hesap verebilirlikten kaçınabilirler.

Modern insanîyetperverliğin geleneksel olan sivil karakteri, önce 1990’larda insanîyetperverlik alanına devletin girişi ile ve daha sonra da 2000’lerde neoliberal ilkelerin insanîyetperverliğe sirayeti ile dönüşmüştür. İlk olarak, modern insanîyetperverlik döneminde bu alanda çalışan uluslararası sivil toplum kuruluşları geleneksel olarak insanîlik, tarafsızlık, nötrlük ve bağımsızlık gibi ilkelerle “siyasal” olanla kasıtlı bir mesafe kurmayı hedeflerken ve devletlerden kendi topraklarında bir “insani yardım alanı” (*humanitarian space*) kurma hakkını almaya çalışırken 1990 sonrası insanîyetperverlikte uluslararası sivil toplum kuruluşlarından bazıları bu ilkeleri sürdürmeye çalışmış ancak diğerleri de insani yardıma neden olan siyasi sorunların çözümünde tek muhatap olan devletle yan yana ve hatta devletler güdümünde çalışmaya yönelerek “siyaset-dışı” görüntülerini feda etmeyi göze almışlardır (Barnett, 2005).

İkinci olarak, modern dönemle karşılaştırıldığında insanîyetperverlik alanında çalışan sivil toplum kuruluşlarının sayısındaki artış bu dönüşümün bir özelliğidir. Michael Barnett’a göre insanîyetperverlik alanında çalışan sivil toplum kuruluşlarının sayısında “katlanma,” çalışma alanlarında (örneğin yardım, kalkınma ya da hak savunuculuğu odaklı faaliyetler yürütme açısından) çeşitlenme ve çalışma şekillerinde “kurumsallaşma” söz konusudur (2005). Ancak Barnett’in 2005’te “kurumsallaşmanın” emareleri olarak gördüğü “insanîyetperverlik alanında bağışçıların ve bağışların artması ve bağışçıların bağışların etkinliğini görme isteği,” “insani yardım aktörlerinin müdahalelerinde akılcı ve standartlaşmış temel davranış ilkeleri belirlemeleri,” “hesapverilebilirlik mekanizmaları geliştirmeleri,” “eylemlerinin sonuçlarını görme hesaplamaları” (Barnett, 2005: 5) fikrimce insanîyetperverliğin sivil aktörlerinin de neoliberal bir piyasalaşma sürecinin içine çekilmelerinin emareleridir.

4.2. *İnsanîyetperverliğin yeni işleyiş formları*

İnsanîyetperverliğin neoliberal dönüşümünün bir işareti ve sonucu da insanîyetperverliğin yeni işleyiş formlarının ortaya çıkmasında izlenebilir. İlk olarak, modern dönemdeki insani yardım operasyonlarının “insanlığın çektiği eziyeti hafifletmek” çerçevesinde nispeten genel yapısının yerini 1990’lardan itibaren yardım, hak savunuculuğu, kalkınma gibi alanlara ayrılmış ve kazazedeler, mülteciler, çatışma ortamındaki siviller gibi farklı gruplara odaklanmış, uzmanlaşmış bir yapı almıştır. İnsanîyetperverlik aktörlerinin belirli alanlarda uzmanlaşması “verimliliği” ve “etkinliği” arttırmak adına. Ayrıca insanîyetperverlik kısa-sürelî, zaman-kısıtlı “proje”lerden oluşan bir hal almıştır.

Böylelikle insanîyetperverlik aktörlerinin müdahalesini gerektirecek konularla ilgili uzun vadeli, sistemli ve bütüncüllüğe önem veren projelerin gelişebilme ihtimali tahayyül dışı kalmıştır. Mark Duffield'in ifade ettiği üzere “tasarım prensipleri siyasi bir değişim ihtiyacı ve hatta olasılığında daha öncelikli görülmektedir” (Duffield, 2019: 16).

1990'larla başlayan süreçte insanîyetperverliğin işleyişine ilişkin Michael Barnett'in “kurumsallaşma,” “bürokratikleşme,” “rasyonelleşme,” “profesyonelleşme” olarak gördüğü yeni bir çabaya girilmiştir: “standartlaşmış,” soyut, ancak her yere uygulanabilirliği varsayılan kurallar geliştirmeye çalışmak, “etkinliği” arttıracak düşünülen prosedürleri araştırmak, belirlenmiş “amaçlara” yönelik “en iyi araçların” hesaplanmasına yönelik yöntemleri tespit etmek (2005). Bu çabayı gerçekleştirmek üzere had safhada uzmanlaşmış bilgiye değer verilmiş, özel mesleki eğitimden geçmiş ve standartlaştırılmış kurum doktrinlerini iyi bilen personelin yetiştirilmesi önemsenmiş, organizasyon yapısında da yeterli hiyerarşileri yaratılmıştır (2005). Ancak Barnett'in da bahsettiği gibi, çoğu insanîyetperver örgüt, var olma ve kalma adına arada prensiplerinden ödün verebilmiş, her alana uysun diye geliştirilmiş şablonlar ve kılavuzlar yerel ihtiyaçlara cevap verememiş, “etkinlik” kaygıları ile “istemci”lerine (*client*) proje “çıkıtları” sağlamaya çalışırken “şirket kültürü” izlenimi yaratılmış, “katılımcılar” gittikçe kendi “markalarını” korumaya ve insanîyetperverlik alanına bir “endüstri,” “iş,” “sektör,” “girişim” olarak yaklaşmaya başlamıştır (2005). Barnett'in ifade ettiği bu dönüşümler fikrimce “kurumsallaşma” ya da “bürokratikleşme” değil, neoliberal ilke ve kaygıların ve piyasalaşmanın bir uzantısıdır.

4.3. İnsanîyetperverliğin hedef grupları

Neoliberal insanîyetperverlik, hedef gruplarını da yeni bir dille kurar: insanîyetperverliğin nesneleri “faydalananlar” (*beneficiary*), kaynak sağlayanları “hayırseverler” (*benefactor*), müdahil olanları “yürütücüler” (*stake-holder*). Üstelik neoliberal insanîyetperverlik, “etkin olma” adına aynı kategoriden hedef gruplarını bile kademelendirir ve bazılarını destekten yoksun bırakır. Örneğin, günümüzde insanîyetperverliğin mültecilere odaklanırken sadece “yaralanabilir/kırılğan” mültecilere odaklanıp mülteciler içinde derecelendirme yaptığı ve kırılğan olmadığı iddia edilen mültecileri, her ne kadar yasal statüleri gereği desteklenmesi gereken gruplar iken, öyle dışarıda bıraktığı görünür (Sözer, 2019). Özetle her hedef grup üyesi “faydalanan” olamaz ve bu “etkinlik ilkesi” ile meşrulaştırılmaya çalışılır.

Neoliberal insanîyetperverlik, ilkelerine göre hedef gruptan “faydalanan” a terfi edebilen grupların üyesi bireyler kendine yetebilen, girişimci, kendi seçimlerinden sorumlu bireyler kılmayı hedefler. Bu yeni insanîyetperverlikte “kendine yetebilme” neoliberal ilkelere göre tezahür eder: örneğin, mülteciler özelinde ücretsiz gıda yardımının ve benzeri maddi yardımın azaltılması ve

mültecilerin emek piyasasına girişlerini sağlamaya yönelik mesleki eğitimler ve girişimcilik programları geliştirilmesi hedeflenir. Ancak bu tip müdahaleler, mültecilerin kendine yetememelerine neden olan, olumsuz, yapısal siyasi iktisadi faktörleri sorgulama ve dönüştürmeye neden olmaz. Bunlar sadece bireylerin bu faktörler karşısında tek başlarına ayakta kalabilme yeteneklerini arttırmaya yönelik çabalardır (Easton-Calabria and Omata, 2018). “Girişimcilik” ise insaniyetperverlikten yararlananların, özellikle mültecilerin, “buldukları ülkelerde çalışma ve geçim kaynaklarına erişmede yaşadıkları güçlükler karşısında, bir geçim kaynağı sağlamak adına alternatif bir yol olarak sunulur ve hatta sadece bu nedenle bile mültecilerin buldukları ülkenin ekonomisine katkısı olduğu iddia edilir (Skran ve Easton-Calabria, 2020). Ancak bu tip bir girişimcilik algısı bireyselliğe yaptığı vurgu ile neoliberal ilkelerden beslenir. Neoliberalizmde, liberalizmden farklı olarak, girişimci “sadece piyasada değil” parayla ilgili olsun ya da olmasın, “hayatın her alanında kendi değerini arttırma” yolunu seçmelidir ve girişimci sadece finansal ya da iktisadi değil finans ve iktisat dışı alanlarda da, örneğin kültürel, duygusal ve ahlaki alanlarda, kendi değerini de “iktisadileştirme (*economization*)” yoluna gider (Mavelli, 2018). Son olarak neoliberal insaniyetperverlik, yapısal koşullara ve imkanlara bakmaksızın, hedef grup üyelerini seçimlerinden ve eylemlerinden dolayı bireysel olarak sorumlu tutar. Örneğin, son dönemde insaniyetperverlik söylemlerine yardım ve korumaya ek olarak geçimin sağlanması (*livelihood*) ve kapasite inşası (*capacity-building*) gibi amaçların eklenmesiyle bir yandan insani yardımın operasyon giderleri aşağıya çekilirken ortaya çıkan herhangi bir olumsuz sonuç mültecilerin “hatalı seçimleri,” düzeltilmek istenip düzeltilemeyen sonuçlar ise “olumsuz başa çıkma stratejileri” olarak kodlanır.

4.4. *İnsaniyetperverliğin kendini değerlendirme biçimleri*

Neoliberal etki ile insaniyetperverliğin kendini değerlendirme kriterleri de dönüşmüştür. En temelde modern insani yardımın “insanlığın çektiği eziyeti sonlandırmak” hedefi neoliberal insani yardımda böyle bir eziyeti çeken insanların “dirayetlerini” geliştirmeye dönüşmüştür. Neoliberalizmin bu yeni dönüşümü “dirayet insaniyetperverliği” olarak da adlandırılır ve insaniyetperverlik mültecilerin hayatlarını idame etmelerini sağlamaya çalışırken aynı zamanda mültecileri sorumlu tutar (bkz Ilcan and Rygiel, 2015).

Neoliberalizm insaniyetperverliğin akla uygunluk ve operasyonel verimlilik kaygılarını indirger. Örneğin, “verimlilik” kavramı insani yardım faaliyetlerinin sonuçlarına yönelik bir kavram olmaktan çıkmış ve proje kaynaklarını denetimli bir şekilde kullanma anlamına gelmiştir. Benzer şekilde “hesap verebilirlik” yürütülen faaliyetlerle ilgili kamuya ve halka bilgi vermek olarak değil, projelerin maddi

açından destekleyen gruplara proje harcamaları ile ilgili bilgi vermek olarak görülmektedir.

Değerlendirme sürecinde finansal parametreler tüm müdahale ve değerlendirmelerde merkeze oturur: Literatürde bazı yazarların da işaret ettiği gibi, günümüzün insani yardım ve özellikle sığınmacıları desteklemeye yönelik faaliyetlerde “finansal insani yardım” dedikleri uygulamaların yükselişine işaret eder ki bu durum mülteci yardım ve izleme programlarında banka kartı gibi finansal araçların kullanılması ve mülteci yönetim operasyonlarında finansal devrelerin açılması ile örneklenebilir (Tazzioli, 2017). Böylelikle insaniyetperverlik aktörleri kendi operasyonlarının kapsamını ve sonuçlarını sadece finansal açılardan değerlendirirler. Örneğin, projelerin önemini ve etkisini değerlendirmede projelerin toplam bütçesi ya da faydalananların sayısının merkeze alınması yeni bir gelişmedir. İnsaniyetperverlik örgütleri belirli bir oranda fon bulabildiklerinde ve bu projelerinden yararlananların, ne şekilde yararlandıklarından bağımsız olarak, sayılarını belirli bir düzeyde tutabildiklerinde yeterli “başarı” görüntüsünü yaratabilmektedirler.

Neoliberal insaniyetperverliğin belki de en büyük başarısı kendinden bekleneni ve hatta kendi kendisinden beklediğini rekabre etmesi ve beklentiyi düşürebilmesidir. Başından beri insaniyetperverliğin kendisine gerek duyulmasını sağlayan koşulları değiştirme imkânı ve iddiası zaten yoktu. Ancak 1990'lara gelindiğinde de temel bir siyasa değişikliğinden bahsetmek yerine tasarım meselelerine odaklandı ve bu nedenle de kendi hakkında olumlu bir resim çizebildi. İnsaniyetperverliğin çizdiği bu olumlu resim, Mark Duffield'in ifade ettiği üzere, “geçmişteki hatalarını kabul etmeyerek yanlış yaparak ilerlemeye [*failing-forward*] taahhütü”nden kaynaklanmaktadır (Duffield, 2019:16). Özel olarak, 1990'lar ve özellikle 2000'lerden sonraki süreçte insaniyetperverlik adına müdahalelerin “başarısızlığının” görünebilmesi mümkün değildir: hem devlet ve devlet dışı aktörler kendilerini “paydaş” olarak ifade ederek sorumluluktan kaçınmaktadır, insaniyetperverliğin alanı ve amaçları belirli alanlara ya da gruplara odaklanmayla daralmıştır, yardımın hedefi gruplara müdahalelerin başarısızlığının yükü sorumlulaştırılarak yüklenmektedir, insani yardım örgütlerinin bağışçılara verecekleri başı, sonu ve “etkisi” önceden belirlenmiş projelerine ilişkin hesap projeye katılan katılımcı sayısı ile bile verilebilmektedir. Böylelikle, gerçeklikte, her ne kadar hiçbir şey yapamayarak ilerlemeye, ya da “yanlış yaparak ilerlemeye” doğru bir yöne de evrilsen de insaniyetperverlik müdahalelerinin gereksizliği ya da başarısızlığı fikri tahayyül dışına itilebilir.

Türkiye özelinde insaniyetperverliğin neoliberal dönüşümü Suriyeli mültecilere yönelik devlet ve sivil kuruluşların organizasyonunda, işleyişlerinde, dillerinde ve beklentilerini tanımlamalarında görülebilir. Örneğin, *insaniyetperverlik aktörlerinin örgütlenmesi* açısından, devlet bizzat kendini bir

insaniyetperverlik aktörü olarak tanımlamıştır, Suriyeli mültecilere yönelik olarak da özellikle ilk dönemlerde mültecilerin sınırdan kayıtsız kabulü, kampların inşasında AFAD'ın ve Kızılay'ın görevlendirilmesi, daha sonraki dönemlerde mültecilere yönelik kayıt, yerleşim ve hizmet gibi faaliyetlerin göç yönetimini sivilleştirmek adına kurulan Göç İdaresi Genel Müdürlüğü ve İl Göç İdaresi Müdürlüklerine devredilmesi, söz konusu müdürlüklerin buldukları illerdeki sivil toplum kuruluşları ile kurduğu “paydaş” rolünü benimsediği ilişkilerde izlenebilir. Sivil alanda ise uluslararası sivil toplum kuruluşları kademeli olarak devre dışı bırakılırken, özellikle ilk üç-dört yılda, farklı siyasi-ideolojik formasyonlardan ulusal, bölgesel ve yerel sivil toplum kuruluşlarına kadar sayısal artış ve bölgesel genişleme, bu kuruluşların faaliyet alanlarında yardımdan hak savunuculuğu ve kalkınmaya kadar artan çeşitlenme ve uluslararası insaniyetperverlik diline, jargonuna uyum sağlama gözlenebilir. *İnsaniyetperverliğin işleyişine ilişkin olarak*, devlet kuruluşlarının iddiası göç yönetiminin bürokratikleşmesi, profesyonelleşmesi, sivilleşmesidir. Öte yandan ideolojileri farklı da olsa sivil toplum kuruluşlarının jargonunda dahi gözlenebilen, insaniyetperverliği bir “endüstri,” “sektör” ve “girişim alanı” olarak görme ve böylelikle piyasalaştırma söz konusudur. *İnsaniyetperverliğin hedefi grupların belirlenmesinde* ise Suriyeli mültecilere yönelik çalışmaları içeren resmi ve sivil kuruluşların raporlarda bu grupların tespit edilmesinde kriterleri belirleme, bir yandan “hedef” görülen mültecilerin sorumlulaştırılması ve diğer yandan yapılacak faaliyetlerin fonlanmasına destek verecek kurumların ve kuruluşların görülme şekillerinde özgül bir etkinlik, verimlilik ve hesapverilebilirlik dilinin kullanılması da neoliberal dönüşümle uyumludur. Bu konu ile ilgili detaylı inceleme ayrı bir makalenin konusudur. Ancak insaniyetperverliğin neoliberalleşmesi açısından bu ulusal düzeydeki gelişmelerin yerel düzeyde değerlendirilmelerinde ve uygulamalarında yerel aktörlerinin anlatılarına bakıldığında, bir sonraki bölümde açıklamaya ve anlamlandırmaya çalışacağım, karmaşıklık görülür.

5. Neoliberal insaniyetperverliğin yerel varsayımları: karşıtlıklarla kurulan insaniyetperverlik

Türkiye’de devletin insaniyetperverlikteki varoluşunu açıklayan literatürde, insaniyetperverliğin ahlaki bir çerçevede değerlendirildiği çalışmalar vardır (bkz. Davutoğlu, 2013). Fuat Keyman ve Derya Sazak da Türkiye’nin özel bir “insaniyetperver devlet” olarak, değerlerden bağımsız ve kendi iktisadi ve güvenliğe ilişkin çıkarlarını kollama değil, “etik değerleri, sivil hakları ve insani haysiyeti savunan,” bir dış politika idealinin bir uzantısı olduğunu savunur. Yazarlara göre, insaniyetperver devlet olarak Türkiye insani yardım kanalı ile ideoloji dayatmayı amaçlamaz, ırk, cins, etnik ya da dini kimlik üzerinden tanımlanmış herhangi bir

koşullandırmayı yapmaz, kalkınma ve insani yardım alanında “iyi yönetime ve en iyi pratiklere” öncelik verir (Keyman ve Sazak, 2014:2).

Türkiye’de devletin kendini insaniyetperverlik aktörü olarak tanımlamasını incelerken ahlaki değil, stratejik ve araçsal bir yaklaşımı olduğunu savunan bir literatür de vardır. Örneğin, bazılarına göre Türkiye’de devletin insaniyetperverliği, Türkiye’nin tarihsel, kültürel, siyasi kimliğine vurgu yapan ve böylelikle “ulusal kimliğini yeniden konumlandırma” yoluyla “mevcut dünya sistemine eleştiri getirmeye” ve “uluslararası politikayı yeniden tanımlamaya” yol açan bir insaniyetperverliktir (Haşimi, 2014). Öte yandan Meliha Altunışık, Türkiye’nin insaniyetperverlik ve özel olarak insani demokrasi vurgusunu düz bir sebep sonuç ilişkisinden değil, çoklu ve karmaşık faktörlere bakarak inceler ve Türkiye’nin insaniyetperverlik alanında varlığını çok faktörle açıklar: insaniyetperverlik yükselen güç statüsüne gelme hedefinde bir “statü sembolüdür,” Türkiye’nin siyasi ve iktisadi çıkarlarını teşvik etmesinde faydalı olmuştur, ve Türkiye’nin “Osmanlı ve İslami şefkat” anlayışlarına dayalı “ulusal kimliğini” ve Türkiye’nin uluslararası bir aktör olarak imajını desteklemiştir, kamu ve sivil kuruluşlarının koordinasyonuna vesile olmuştur, sorunlarına rağmen AKP hükümetinin ulusal ve uluslararası başarılı bir şekilde kullandığı bir siyasi ve iktisadi araçtır (Altunışık, 2019). Talita Çetinoğlu ise Türkiye’deki devlet kontrolündeki insaniyetperverlik ile Avrupa’daki insaniyetperverliği karşılaştırır ve Türkiye’deki devlet kontrollü insaniyetperverliğin yine “emperyalizm, küreselleşme ve neoliberalizmi teşvik eden bir küresel yönetim aracı” olan ve Batı tipi müdahaleci (*interventionist*) bir insani yardım olduğu iddia eder. Ancak yazara göre Batı-tipi insaniyetperverlik “etkinlik,” “sonuçlar,” “hesapverilebilirlik” gibi vurgular yapıp “titiz program tasarım metotları” ile gurur duyarken Türkiye tipi insaniyetperverlik “mazlumlarla ve özellikle Müslüman gruplarla dayanışma”ya “vicdan,” “şefkat” gibi prensiplere vurgu yaparak müdahaleci yaklaşımlara zemin açar (Çetinoğlu, 2019).

Türkiye’de Suriyeli mültecilere yönelik çalışmalar yapan sivil sektörde de insaniyetperverlik aktörlerinin siyasi-ideolojik çeşitliliği göze çarpar. Sayıca sayıları gittikçe azalan uluslararası insaniyetperverlik kuruluşlarının yerel birimlerine ek olarak sayıca artan ulusal ve yerel STK’lar arasında seküler cumhuriyetçi, seküler solcu, İslamcı, İslamcı muhafazakâr, milliyetçi muhafazakâr ideolojilerde yardım, kapasite geliştirme, kalkınma, hak savunuculuğu temelli insaniyetperverlik görüşlerini savunan çeşitli kuruluşlar vardır.

Bu bölümün geri kalanında devlet ve sivil kuruluşların yerel birimlerindeki insaniyetçilik aktörlerinin anlatılarında insaniyetçiliğin kim tarafından, nasıl ve hangi amaçlarla yapılması gerektiğine yönelik görüşler açısından üç ana karşıtlığa-resmîlik veya sivilcilik, siyasi veya teknik müdahale, Batıcılık veya yerellik karşıtlığına- değinirim.

5.1. Kimin insanîyetperverliği? resmîlik-sivîllik karşıtlığı

İnsanîyetperverlik alanında resmîlik ve sivîllik karşıtlığı aslında insanîyetçiliğin alanı kimin kontrolünde olmalıdır tartışmasıdır. Kũresel neoliberal dŕnŕřmŕn bir sonucu olarak devletin insanîyetçilik alanına girmesi ve insanîyetçilik alanında çalışan uluslararası, ulusal ve yerel STK'ların artışı yerel düzeyde insanîyetperverlik aktŕrlerinin anlatılarını çeşitlendirmiştir. Kũresel neoliberal insanîyetperverlik aktŕrlerinin organizasyonundaki gelişmeler yereldeki aktŕrlerce ulusal algıda hali hazırda var olan resmîlik-sivîllik karşıtlığı sŕylemi devreye girerek şekillenir.

Elbette ki yerel aktŕrlerin resmîlik-sivîllik zıtlığına ilişkin algıları aktŕrlerin konumlarından beslenir. Resmîyet bazı aktŕrlerin anlatılarında "ciddiyet," "sistemlilik," "dŕzen" ve "çıkarcı davranmamak", başka aktŕrlerin anlatılarında ise "şeffaflık yoksunluğu," "aşırı ve keyfi kontrol," "mŕdahalecilik" ve "memur zihniyeti" olarak sunulur. şaşırtıcı olmayacak bir şekilde ilk grup resmi mŕdahalelerin ŕnemini vurgularken aslında devlet ile ilişkili olmayan uluslararası ve ulusal STK'ların eleştirisini yapar, ikinci grup ise devletin kendi alanına çekilmesi gereğini ima eder.

Suriyeli mŕltecilere yŕnelik insanîyetperverlik alanında devletin kontrolŕnŭ uygun gŕrenler arasında sadece devlet kutsanmaz, STK'lar (sayıları, işleyişleri ve niyetleri itibariyle) eleştirilirler. Ancak STK'lara yŕnelik eleştiri zaman zaman devletin zafiyetini ima eden eleştiriye de aşağıdaki şekillerde dŕnebilir:

STK artışı iyi değil. Devletin yapması gereken içi yapıyorlar. Bir dŕzensizlik var, fırsatçılık ve rant peşinde koşma var. Bunlara para geliyor ama mesela bu mahalleye bir tek Kaymakamlık yardım gŕnderdi, bir de Birleşmiş Milletler Mŕlteciler Yŕksek Komiserliği bir seferliğine 100-150 lira. STK'ların ne yaptıkları belli değil, hesap da sorulamıyor. Kendi mahallesindeki STK'ya "sen burda ne yapıyorsun?" diye soramayan muhtarlar var. Aslında başından beri devlet kontrolŭ gerekliydi. Mesele en başta AFAD'a verildiğinde AFAD bir tŕrlŭ bu konuda uzman kişileri gŕrevlendiremedi. (Gaziantep 11, 2017)

Aile ve Sosyal Politikalar gibi bakanlıklar STK'lardan beklenti içinde. Çŕzŕmŭn STK'larda aranması çok STK olması ile ilgili. Ama her STK iyi diye bir şey yok. STK'lar benzer etkinlikler yapabiliyor, Suriyeli de rahat olduğu yere geliyor ... Ancak STK'lar hizmetlerini sunarken içerik değil sayı sunumu yapıyorlar. Uçuk rakamlardan bahsediyorlar. Mesela bir eğitim için 1 milyon faydalanandan bahsediyorlar. Mŕmkŕn değil bu. 20 kişi haftada 3 gŭn bir derslikte eğitim gŕrse gelebilecek sayı bellidir. (şanlıurfa 20, 2017)

Yukarıdaki ilk görüşmecimden yaptığım alıntıda bahsedildiği üzere, her ne kadar STK'lar küresel ölçekten yerel ölçüğe kadar neoliberal “hesapverilebilirlik” ilkesini savunsalar da “hesapverebilir” değildirler. Bu bir ilke-uygulama boşluğu eleştirisi değildir. Böylelikle *küresel neoliberal insanıyetpervelığın “hesap verilebilirlik” vurgusu yerelde “hesap sorulabilirliğe” dönüşür*. Bu hesabı soracak olan, iki görüşmecime göre de devlettir ancak devlet bu alanda (yeterince uzman personel yetiştirememe gibi nedenlerden) geç kalmış ve alanı STK'lara bırakmıştır.

Suriyeli mültecilere yönelik insanıyetperverlik alanında sivil toplum kuruluşlarının varlığını destekleyen yaklaşımlarda ise alandaki resmi kuruluşların kendi çalışmalarını engellemelerinin altı çizilirken resmi müdahalenin Türkiye’de hali hazırda bulunan resmiyet algısında sıkça gönderme yapılan “şeffaflık yoksunluğu” bu sefer de “bilgiyi tekeline tutma” ve “keyfi bilgi paylaşma” ile örneklendirilir:

Kurumların şeffaflıkları önemli. Eskiden yolu, yordamı, problem alanlarını biliyorduk. Şimdi ise bilemiyoruz. Şeffaflık ve bilgi paylaşımı yok. Mesela buradan bir aileye yardım maksadıyla Göç İdaresine gittik, sokmadılar. İstatistiksel bilgi istedik, eskiden Yabancılar Şube’den isteyince veriyorlardı, ama şimdi onu da “kişisel bilgidir” diye vermediler, iki gün sonra da bu bilgileri yayınladılar. Sadece rakam istedik, yoksa kişisel bilgilerin verilmemesine ben de katılıyorum. Biz eleştiride bulunduğumuzda kişisel olarak algılıyorlar, bu nedenle de problem yaşıyoruz... Bir de yardım dağıtmıyor olmamızdan dolayı görüşmek istemeyen idareciler oldu. (İzmir 3, 2016)

Görüşmecimin bahsettiği eski-yeni ayrımı Türkiye’de göç yönetiminin Emniyet Genel Müdürlükleri’nden Göç İdaresi Genel Müdürlüğü’ne devrolması ile “modernleşmesi,” “bürokratikleşmesi,” “rasyonelleşmesi,” “uzmanlaşması” ve en önemlisi “sivilleşmesi” sürecine yönelik hayal kırıklığının ifadesidir. Üstelik, görüşmecime göre, bu dönüşüm sivilleştirme değil, Türkiye’de sıklıkla resmi kuruluşlara atfedilen şeffaflık yoksunluğunun geri dönüşü, STK’ların değerini maddi katkılarına indirgeme, STK’ların devlet kontrolünde hareket edebilecek hale gelmesine de işaret eder.

İnsanıyetperverliğin sivil toplum kuruluşlarının egemenliğini savunan görüşün bir başka versiyonu da devlet kurumlarının bu alanda yer almasını hem prensipte hem de uygulamada eleştirir. Örneğin aşağıdaki alıntı, resmî kurumların çalışanlarının “memur zihniyeti” taşıdıklarını ve sivil inisiyatiflerin “gönüllülük” çerçevesinden çalıştığını ifade eder. Görüleceği üzere “gönüllülük” beklentisiz bir şekilde çalışmak, resmîlik ise ilgisizlik olarak sunulur:

Bu toplum merkezi danışmanlık merkezi olarak kuruldu. 1 Sosyal Hizmetler Uzmanı, 1 Aile Sosyal Politikalar uzmanı, bir Emniyet Müdürlüğü personeli, 1 Göç İdaresi personeli atandı. Kamudan kişilerin getirilmesi ile rotasyon sistemi getirildi ama işlemedi. Memurlar gitti, danışmanlığı ön plana çıkardık. Çünkü memur zihniyeti ile gönüllülük farklı. Biz hem devlet hem sivil toplum kurulusu gibi çalışıyoruz. Sivillik ve gönüllülük esasını savunuyoruz. Devlet memuru gibi değiliz. Ama bize gelenlerden, mesela hastanede ya da nüfus müdürlüğünde soruları olanlar oluyor. Onlarla [bu kurumlarla] irtibat kurabiliyoruz. Mesela Antalya'dan Gaziantep'e gelen eşi kayıtsızlarla ilgilendik en son. (Gaziantep 1, 2017)

Suriyeli mültecilerle çalışan insaniyetperverlik aktörleri arasında “sivillik” algısı farklı şekillerde yerelleştirilmektedir. Ancak bu yerelleştirmenin belki de en ilginç formu genel olarak insaniyetperverliği gönüllülükle, gönüllülüğü de İslami ilkelerle bütünleştirmektir. Aşağıdaki alıntıda örneklendiği üzere, bu durum insaniyetperverliği “Allah rızası için” yapılan bir faaliyet olarak görmeye ve sunmaya kadar varır:

[Bizim] yaptığımıza destek olmaktansa bundan nemalanıyor devlet. Zaten yaptığımız, yapmakta olduğumuz çalışmaları sahipleniyor. Bizim derdimiz Allah rızası. Devletin imkânlarından faydalanmamız ancak çalışanların maaşıyla. Her ay emeğinin karşılığını alması lazım çalışanın. Boş günlerimiz az, sürekli toplantı. İşte çalışırken bu kadar yorulmuyordum. “Yapmak zorundayız” hissinden, uykularım kaçıyor. Sadece yardım değil eğitmek zorundayız. Suriyeliler ahlaki çöküş yaşıyor. Bencillik konusunda bir şeyler yapmalıyız. (Gaziantep 27, 2017)

Allah rızası için, gönüllü çalışıyoruz. İşimiz o zaman daha da kolaylaşıyor. Reklama ihtiyaç yok, istediğimiz için iş yapıyoruz. Basına düşün diye iş yapan var. Biz Halik bilsin yeter diyoruz... İnfak etmek nasip işidir, iman işidir. Burada bütüncül ilgileniyoruz, hastanede gönüllüler çalışıyor, doktor ve ilaç işleriyle ilgileniyor, ekme dağıtımı yapılıyor, dini hizmetler, cenaze hizmetleri ve benzeri veriliyor. (Şanlıurfa 19, 2017)

İlk alıntıda resmiliğe karşı konumlanan bir sivillik ile sivilliği bir yanıyla “iş”e alternatif, bir yanıyla da “zorunluluk” olarak görülür. Ayrıca iki alıntıda da insaniyetperverlik alanındaki zorunluluğun da “Allah rızası” olarak kurulması aslında küresel neoliberal insaniyetperverliğe ait “insaniyetperverlik zorunluluğu”nun (*humanitarian imperative*) yerelde İslamleştirilerek içeriklendirilmesidir. Bu İslamlaşmış insaniyetperverlik zorunluluğu, başka bir görüşmecimin ifade ettiği üzere, bir yandan da insaniyetperverliği gizlenmesi

gereken bir ihsan, bir iyilik olarak kurar: “Yardımları basınla paylaşmıyoruz. ‘Sağ elin verdiği sol el görmez’ diye bir ayet var” (Gaziantep, 2014).

İnsani yardım aktörlerinin lisanında dini referanslarla yerelleştirme yapılmasını sadece insani yardım aktörlerinin dini-siyasi ideolojilerinin bir sonucu olarak görmek de doğru değildir. Dini referanslar çoğu insanıyetperverlik aktörüne faaliyetlerinde, devlet nezdinde, kabul edilebilirlik kazandırır:

Uluslararası değil de Ankara merkezli olunca problem yok, ama uluslararası örgütlenmeler problem yaşar. Din kanalı ile devlete erişenler bir şeyler yapabiliyor, Suriyeliler de din kanalı ile devlete erişebiliyorlar. Geri kalanlar daha gizli saklı çalışıyorlar. (Gaziantep 21, 2017)

Bu bölümde anlatmaya çalıştığım üzere, bazı insani yardım kuruluşlarında sivillik algısı, İslami çerçeve ile birleştirilerek yerelleştirilirken bu yerelleştirme sonucu insanıyetperverliğin ana varsayımlarından mültecilere yardımın bir hak olduğunun reddi noktasına kadar vararak küresel insani yardımın ana ilkeleri ile de çelişik bir hale gelir. Aslına bakılırsa, son yaptığım alıntının da gösterdiği gibi, resmiyet karşısında dindarlaştırılmış bir sivillğe vurgu yapan bu sivil toplum örgütlerinin bu çerçevedeki sivillikleri paradoksal bir şekilde faaliyetlerini çok daha kolay sürdürebilmelerine ve devlete erişebilmelerine katkı sağlar. Böylelikle küresel insani yardım söyleminde baskın sivillik algısı yerel düzeye uyarlanırken devlete erişebilmeyi mümkün kılan bir dindarlıkla maruf olur.

5.2. Nasıl bir insanıyetperverlik? Siyasi-teknik müdahale karşıtlığı

İnsanıyetperverlik alanında siyasi müdahale veya teknik müdahale tartışması insanıyetperverlik adına müdahalelerin nasıl olması gerektiğine ilişkin bir tartışmanın sonucudur. Modern insanıyetperverliğin siyaset-dışı ve siyasi ayrımında net tarafı olan siyaset-dışı bir insanıyetperverlik algısının 1990’larda küresel neoliberal insani yardımın ortaya çıkışı ile sarsıldığını literatüre de dayanarak ifade etmişim. Literatürde insanıyetperverlik kuruluşlarının bazılarının geleneksel insanıyetçilik, tarafsızlık, bağımsızlık ilkeleri doğrultusunda, insani yardıma gerek duyulmasını sağlayan koşulların siyasi olduğu ve bu koşullara müdahalenin siyasi yollarla olacağı bilirse de, siyaset-dışı kalmayı tercih ettikleri ifade edilir. Önemli olan “insani”liktir ve müdahale “teknik”tir. Diğer gruplar ise insanıyetperverlik alanına giren devletlerle beraber çalışmaya başlayarak siyasete dolaylı ve direkt olarak karşı çıkmamaya başlamışlardır. Küresel insanıyetperverlik söyleminde modern dönemdeki “siyaset-dışılık” vurgusu neoliberal dönemde “siyaset-dışı” ve siyasete göz kırpan iki farklı tip insanıyetperverlik aktörü tipinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Küresel söylemde insanıyetperverliğin siyaset-dışılığı savunan ekolü insanıyetperverliğin “insani”liğine, “tarafsızlığına,” “bağımsızlığına” vurgu

yaparken Türkiye’de insaniyetperverlikte siyaset-dışılık, onu teknik bir mesele olarak sunma şeklinde olur.

Suriyeli mültecilerle çalışan insaniyetperverlik aktörlerinin bazıları, kamu otoritesini temsil ediyor olmalarına rağmen, kendi insaniyetperverlik müdahalelerinin siyasi nedenleri, süreçleri ve sonuçlarına ilişkin “siyasal” boyutu reddedebilirler. Bu durumda aynı anda modern insaniyetperverlik ekseninde “insanilik” ve 1990 sonrası neoliberal insaniyetperverlik ekseninde “teknik” bir mesele olarak, aşağıdaki görüşmecimin ifade ettiği gibi, tanımlayabilirler:

İnsanlığın Türkiye ile iftihar etmesi lazım, bir bu meseleye insanlık çerçevesinde bakıyoruz. Suriye’deki çatışmanın çözümü ayrı bir meseledir, siyasi bir meseledir. İnsanlık çerçevesi, insani yardım ayrı bir meseledir, teknik bir meseledir. Örneğin Suriyelilerin sınırdan kabul edilip edilmeyecekleri siyasi bir meseledir, bundan sonra kampların kurulması, yerleştirilmesi, işleyişi siyasi değildir, tekniktir (Şanlıurfa 18, 2017).

Açıkça siyasal olanın aslında mültecilerin kabul edilip edilmeyeceğinin kararına ilişkin görülmesi ve siyasal alanın insanilikten uzak görülmesi kadar insaniliğin sadece operasyonel süreçlere indirgenmesi problemlidir. Belki daha da önemlisi bu tip bir siyasi-teknik ayrımı elbette ki naiflikten kaynaklı değildir. İnsaniyetperverlik meselesini teknikleştirmek aslında teknikleştirmek durumunda kalmak da olabilir. En nihayetinde sorgulanmak istenen, siyasi karar mekanizmalarını sorgulayabilmelerinin mümkün olmadığı durumlarda uygulayıcı pozisyonlarda bulunan aktörler için kaçış noktasının olabildiğince siyaset-dışı alanda kalmaya çalışmadır.

Suriyeli mültecilerle çalışan insaniyetperverlik aktörleri içinde insaniyetperverlik çabalarını “siyasetin dışında” kurmaya çalışmayı bir tür “siyasetten korunmaya çalışmak” olarak uygulayan ve aktif olarak çabalayan sivil aktörler de vardır. Örneğin, Antalya’da Suriyeli mültecilere destek veren bir sivil inisiyatifin çalışanı deneyimlerini şöyle aktarır:

Siyasi olarak bir pozisyona yerleştirilmemek için çok gayret sarf ediyoruz. Mesela tüm yerel sivil toplum kuruluşlarını bir araya getirecek bir toplantı planlıyoruz. Sağ ve sol bütün STK’ları çağıracağız. Bunu yapmak için kolaylıkla Belediyenin salonu tahsis edilebilirdi. Buna karşı çıktım, çünkü belediye CHP’li. Biz herhangi bir siyasi konumlanmayı önlemeye çalışıyoruz. (Antalya 1, 2016).

Bu görüşmecimin mülakatında açıkça belirttiği üzere, dışında durmaları gerektiğini düşündükleri “siyaset” aslında yapılan çalışmaların ilkeleri, niteliği, sonuçları ile ilgili değil, zaten siyasi coğrafyası kutuplaşmadan maruf yerlerde “uygun görülmeyen kutupla” zayıf da olsa bağlantılı görülmektir. Esasında insani

yardım aktör ve faaliyetlerinin “siyasal” olarak değerlendirilmesine neden olan daha da genel bir anlamda mevcut politikalara muhalif olduklarının varsayılmasıdır. En nihayetinde bir görüşmecimin aşağıda ifade ettiği gibi, eleştiri takdir edilen bir haslet olarak görülmez:

Eleştiri ya da kabul etmek, desteklemek şeklinde bir yaklaşım belirli kamplarda siyasi noktalarda durmaya neden oluyor, bu da problemin çözümüne engel oluyor. Bizim burada yöneticilere önerimiz iyi bir yönetici olmak, problem odaklı olmak. Siyasallaşmanın bir getirisi, çözüme bir katkısı yok. Esas olan buradaki çözüme odaklanmak. (Şanlıurfa 25, 2017)

STK’ların siyasal alanın olası olumsuz tesirinden teknik bir yaklaşıma kaçışlarının bir yolu da “çözüm odaklı yaklaşımı” savduklarını iddia etmeleridir. Bu yaklaşımı açıklamakta atıfta bulunan ve “teknik çözüm gerektiren problem” olarak kurulan konulardan biri Suriyeli mültecilerle ilgili “sosyal risk” meselesidir. İnsani yardım aktörlerinin “sosyal risk” kaygısı hem insani yardım müdahalelerini gerekçelendiren hem de meşrulaştıran bir şekilde kullanılır.

“Sosyal risk” argümanı küresel insanîyetperverlik literatürünün bir meselesiyken Türkiye’deki Suriyeli mültecilere yönelik insanîyetperverlik müdahalelerinde çeşitli şekillerde ve aktörlerin siyasal ideolojik formasyonundan süzülerek içi doldurulan bir kavram haline gelir. Yerel insanîyetperverlik aktörlerinin algısında sosyal risk bazen mülteci çocukların IŞİD ya da PYD gibi terörist örgütlere katılım ihtimali olarak bazen hırsızlık, dilencilik, fuhuş gibi suçlara karışma ihtimalleri olarak sunulur. Sosyal risk, çok nadiren de olsa, Suriyelilerin yerleşik bulunduğu illerde 2014-2015 yıllarında yaşanan Suriyeli mültecilere karşı yerli halkın yürüttüğü hareketler de referans verilerek anlatılır.

Sosyal risk argümanı resmi kuruluşlar tarafından, mültecilerin yerleşimi, hareket özgürlükleri ve diğer hakları ile ilgili düzenleme ve uygulamaları meşrulaştırma maksadı ile kullanılır. Örneğin, sosyal riski önlemek adına olduğu söylenen uygulamalar arasında mültecilere zorunlu kayıt yapılması, sadece kayıtlı olunan yerde yerleşim ve çalışabilme hakkının verilmesi, şehirlerarası seyahatin kısıtlanması getirilmesi vardır. Sosyal risk argümanı her zaman mülteciyi kollayıcı bir kısıtlanmaz, kontrolsüzlüğü önlemek adına gündeme gelir ve kontrolsüzlüğün yükü Suriyeli mültecilere yüklenebilir:

Burada kontrolsüzlük ve hesap verilemezlik var. Biliyorsunuz Suriyeliler Türkiye’de geçici koruma altındalar. Ama bazı Suriyeliler bunu ‘koruma’ zannediyor, bu koruma değil. (Antalya 3, 2016).

Sosyal risk argümanı devlet dışı aktörler tarafından dile getirildiğinde de özellikle “kırılgan gruplara,” kadınlara, çocuklara ve kent mültecilerine yönelik uygulamalara öncelik verme vurgusu ile yapılır. Paradoksal bir şekilde devlet dışı

aktörlerden bazıları kendilerinin risk önleme faaliyetleri ile devletin risk önleme faaliyetleri arasındaki çatışmaların altını çizmektedirler:

Bu kent çok zordur. Suriyeliler burada iş bulamadıkları için barınamıyorlar. Sadece sivil toplum kuruluşlarına dayanarak yaşamaya çalışan mülteciler var ki bu da onları dilencilige itiyor. Öte yandan bunu ortadan kaldırmak için kendilerine başka şehirlerde iş bulduğumuzda da başka bir engele takılıyorlar: devlet seyahat ve yeniden yerleşme izni istiyor. Devlet bu izinleri Suriyelilerin Avrupa'ya gayri resmi yollardan geçişini engellemek için mecbur etti ama eğer Suriyeliler işsiz kalırlarsa uyuşturucuya, hırsızlığa, envai çeşit yasa dışı aktiviteye bulaşacaklar. Biz bunu denedik bakın: işe yerleştirdiğimiz Suriyeliler önceden sabah 3'e 4'e kadar oturuyorlarken şimdi gece 10'da yatmaya başladılar. Komşuları rahatsız olmamaya ve Suriyeliler de işçileşmeye başladılar. Mesele sadece para kazanmaları değil, mesele yerli kültüre de uyum sağlamaları (Şanlıurfa 7, 2017).

Yerli insanıyetperverlik aktörleri arasında iki ana tip sosyal risk yaklaşımı söz konusudur. Bir grup, Suriyeli mültecileri halihazırda mevcut, gerçek bir sosyal risk unsuru görürler, örneğin dilencilik yapan Suriyeliler. Diğer grup ise Suriyelileri potansiyel sosyal risk unsuru olarak görür, örneğin dilenci haline gelebilecek Suriyeliler. Yerel STKlar ilk grup, 'gerçek sosyal risk' Suriyeliler'i devletin sorumluluk alanına havale eder:

Eğer sokaklarda dilencilik yapan da boş boş dolaşan kadınlar varsa bunlarla başa çıkabilmek lazım, gerekirse bunları sınır dışı etmek lazım ve devletin kurumları bununla ilgileniyorlar. (Osmaniye 1, 2015).

Diğer grup, 'potansiyel sosyal risk' oluşturduğunu düşündüğü Suriyeli mültecileri devletin değil kendilerinin alanı ve sorumluluğu olarak kabul ederler. Bu grupların varlığı kendi varoluş sebeplerini meşrulaştırıcı bir işe yarar. Bu grup Suriyelilere yönelik olarak, uluslararası insani yardım söylemlerine ne şekilde eklemlendiklerine göre vakıflar, toplum merkezleri, belirli gruplara yönelik çocuk odaklı ya da kadın odaklı merkezler, yurtlar, enformel okullar gibi yerler açmayı savunur ve desteklerler. Ancak bu müdahaleler yerel aktörlerin siyasi ideolojik filtrelerinden geçerek uygulamaya sokulduğu için çoğunlukla bir insanıyetperverlik örgütünün sosyal risk önleme yöntemi diğer örgütün bakış açısına göre gerçek sosyal risk kaynağıdır. Örneğin, İslami insani yardım örgütlerinin açtıkları yetimhaneler çoğu uluslararası insanıyetperverlik söylemine referansla çalışan yerli insanıyetperverlik örgütü için esas tehdit unsurudur.

Özellikle İslami referanslı insanıyetperverlik aktörlerinin konu ile ilgili yaklaşımı dikkate haizdir. Sosyal risk Suriyeli mültecilerin suça ya da terörist

gruplara kaymalarından kaynaklıysa “çözüm” yine “siyaset dışı”dır, yine tekniktir, esas olan eğitimidir ve bu eğitim de dini değerlere vurgu yapmalıdır:

Çünkü içlerinde namazında niyazında namuslu olanlar olduğu gibi diğer türler de var. Her grupta olduğu gibi. İşte bu iyi olan Suriyeliler her yöne kayabilir. Bunun önlenmesi için eğitim ve iş gerekiyor. Eğitimle ilgili kendi okullarını açtılar...Bunlar bir süredir Suriyeli öğretmenlerle kendi çocuklarına eğitim verebiliyorlar. 5 tane böyle okul var. Bunlar serbest bırakılacak deniyor. Onun dışında eğer bu tür destekte bulunulamazsa olacak olan, korkulan bu Suriyelilerin polis bile giremediği, bağımlılığın ve suçun fazla olduğu X mahallesine kaymaları ki bu şöyle mümkün: Suriyeliler her yöne kayabilir. En nihayetinde aç insanlar. (Antalya 4, 2016).

İnsanların arasında eğitilmişler var, eğitimsizler var. Eğitimsizlere yardım vererek olmuyor. Karınlarını doyurup beyinlerini doyumazsak başka yöne kayacaklar. PYD gibi ISID gibi örgütlere girecekler. Belirli bir bilinç düzeyi geliştirmek gerek. Bu nedenlerle değerler eğitimi veriyoruz. Bu değerler bizim doğrularımız, toplumsal doğrularla ilgili. Mesela erken yasta evlilik konusunda hukuk sistemi farklı, bunu anlatmaya çalışıyoruz. Değerler eğitimi disiplini ve kontrolü sağlamada önemlidir. Öncelikle 15-16 yaşındaki gençleri sokağa bırakmak tehlikelidir. Zararlı akımlara kapılırlar. O nedenle biz bu gruba önem veriyoruz. (Gaziantep 27, 2017).

Bu bölümde anlatmaya çalıştığım üzere küresel insanıyetperverlik insani yardım projelerinin önce “insani” olduğu için siyaset dışı sonra da “teknik” olduğu için siyaset dışı olması gerektiğini savunurken yerelde bu siyaset dışı alan çoğunlukla “teknik” bir alan olarak kurulur. Teknik olan, bir yandan insanıyetperverlikle ilgili işlerini sürdürürken hem bürokratların hem sivil inisiyatif üyelerinin, aynı şekilde, siyaset denilen “muhalif” pozisyona konumlandırılmadan uzak kalma çabasıdır. O nedenle insanıyetperverlik projeleri siyaset-dışıdır, çözüm bulunması gereken ve çözüm bulunması muhtemel olanla ilgilidir ve en temel problem sosyal risktir. Ancak alıntılarda net bir şekilde görüldüğü gibi, sosyal risk kavramı siyasetin hiç de dışında değildir. Öncelikle sosyal risk Suriyelilerin karşılaştıkları değil, Suriyelilerin yarattıkları ya da yaratma potansiyeli olduğu düşünülen risktir. Böylelikle yerel insanıyetperverliğin sosyal risk müdahalesi Suriyelileri değil, yerli halkları riskten korumaya yöneliktir. Bu noktada insani yardım aktörlerinin yerli ve mülteci ilişkisini nasıl tahayyül ettikleri ve yerli-mülteci ilişkisinde nasıl bir etki yaratmak istedikleri, ne maksatlı bir insanıyetperverlik peşinde oldukları önemlidir.

5.3. Ne maksatlı bir insaniyetperverlik? Batı-merkezcilik-yerellik karşıtlığı

İnsaniyetperverlik alanında Batı-merkezcilik-yerellik tartışması insaniyetperverlik adına müdahalelerin ana maksadı ile ilişkilidir. Buna göre bazı insani yardım aktörleri diğerlerini, özellikle Batı kökenli insaniyetperverliği savunan yerli ya da Batı-kökenli STK'lara negatif nitelikler atfederler. Bunlardan ilki “insani değil ekonomik” düşünüp ve bu minvalde müdahalelerde bulunmalarıdır. Örneğin, iki görüşmecim görüşmelerinde Batı-merkezli yaklaşımlarının insani değil, Batı'nın siyasi ya da iktisadi çıkarları doğrultusunda şekillendiğini şu şekilde ifade ederler:

Suriyelilerle ilgili çözüm beklentimiz yok, bizim gelen AB heyetine, uluslararası STK'lara önerimiz oldu: “Kan dökülmesin, STK'lar da bunu talep etsin” Onlar da mağdur olmuşlar, “sen günah çıkarmaya mı geliyorsun?” Kendi yönetimlerinden bunu talep edin diyoruz. STK'ların düşüncesi de kendi idarecisi gibi, Avrupa devletleri gibi: her şeyi ekonomik düşünüyor, insani düşünmüyor. Biz insani düşünüyoruz. Bu nedenle, burada da tezat başlıyor. (Mardin, 2014).

Bunu bir iş imkânı, bir fon bulma yöntemi olarak görmekle bunu bir insana yardım alanı olarak görmek arasında fark var. Biz bugüne dek yardıma odaklandık, bundan sonra kalkınmayı hedefliyoruz. (Şanlıurfa 25, 2017).

Aslında Batı-merkezcilik olarak görülen küresel insaniyetperverliğin temel ilkelerine ve özellikle son dönemdeki neoliberal dönüşümü ile değer kazanan önceliklerine yönelik bir eleştiridir. Örneğin küresel neoliberal insaniyetperverlik söylemlerinde yukarıda bahsedilen ve eleştirilen “ekonomik bakmak” aslında yapılan faaliyetlerin, bu faaliyetleri yürütenlerin, bu faaliyetlerin yönlendirildiği faydalananların, yukarıda bahsettiğim şekilde, iktisadileştirilmesi, bu süreçte projelendirilmesi, projelerin özgül bir “etkinlik” ve “verimlilik” prensibine göre işlemesi, müdahalelerin amaçlarının varılabilecek sonuçlar hesaplanarak planlanması şeklinde tezahür eder. Projelendirme, fon bulma, kaynak yaratma gibi kaygılar bazı yerel aktörlerce “faydacılık” ya da “çıkarıcılık” olarak konumlanırken aslında kendi niyetlerinin farklılığı vurgulanmak istenmektedir.

Yerel insani yardım aktörlerinden Batı-merkezli müdahaleye eleştiride bulunanlar çözüm olarak “yerelleştirme”nin önemini altını çizerler. Örneğin Şanlıurfa'da bir görüşmecim yerel insaniyetperverlik aktörlerinin Batı-merkezli aktörlerle “aynı masada otururken bağımsız kalabilmesinin” önemini şu şekilde savunurken bir yandan da Batı-merkezli insaniyetperverliğin araçlarından, örneğin fon arayışı, kapasite artırma gibi, yararlanmakta mahsur görmez:

Uluslararası değerlerin değersizliğinden bahsetmiyorum, ancak değerlerin anlamı yerelden değişecek. Dışarıdan ithal edilen şablonları

buradaki dinamiklere uygulama odaklı çalışmalar aslında bir etkisi olmayan, bir çözüm getirmeyecek ve bazen de kötü niyetli yönlere kayabilecek yaklaşımlar. Dışardan gelenlerin kafasındaki sorular belli, bu sorular aslında duymak istediklerini duyma beklentisiyle ve bu beklenti karşılanmadığında da ayrılmaya, uzaklaşmaya neden olabiliyor. Kızabiliyorlar. Burada önemli olan buranın dinamiklerini, ihtiyaçlarını değerlendirmeye alarak buranın problemlerine yönelik çözüm getirmek. Yoksa Batı'nın aklındaki müdahale kötü amaçlarla olabiliyor. Bunun nedeni de Orta Doğu'nun tarihsel olarak Batının her türlü terbiyesizliğinin, madde kullanımının, insan kaçakçılığının pazarı. O nedenle iyi niyetli olmayabiliyorlar. Uluslararası STK'larla çalışmalarda bağımsızlık yaratılması söz konusu olmalı. Sınırlar iyi çizilmeli. Bağımlılığın yaratıldığı, yaratılmaya çalışıldığı durumlarda bundan kendini çıkarabilmek, bu ilişkilere girmemek esastır. Gerektiğinde fonlarda ve kapasite arttırıcı mekanizmalardan faydalanarak ancak masaya da oturarak, bağımsızlığını koruyarak burada takip, değerlendirme, topluma katkının gözetilmesi esastır (Şanlıurfa 25, 2017).

Suriyeli mültecilerle çalışan aktörlerin anlatılarında yerellik ve yerelleştirmenin anlamlarını anlayabilmenin bir yolu da yerleşmekte olan “toplumsal uyum” meselesine odaklanmaktır. Türkiye’de insaniyetperverlik projelerinde insani yardımda temel ihtiyaçların karşılanmasında (*relief*) toplumsal uyum (*integration*) hedefine kayılmıştır. İnsani aktörlerin toplumsal uyumdan ne anladığı incelendiğinde yaklaşımlarda farklılaşma görülebilir:

En başta altı çizilen yardım vurgusunun yerini sosyal uyum aldı. Çünkü biliniyor iki iş ve eğitim anlamında uyum projeleri, farklı meslek edinme eğitimleri ve dil kursları verilmezse sorun çıkacak. Yani toplum merkezlerinin de kurulması şart. (Şanlıurfa 23, 2017)

Camilerde maddi manevi destek sağlanabilir. Sokaklardaki çocuğu da camide toplayabiliriz. Suriyeli çocuk kendini ortada bulmaz, burada yaşamayı öğrensin, kendinin farkına varsın. Ben onu o beni tanısin. O benim kültürüme saygı duysun, kendi kültürünü de benimkini de sıfırlamasın. En güzeli beraber yaşamak.” (Gaziantep 27, 2017)

70.000 genç başıboş, sokakta. 10 yaşında geldiyse yaşı şimdi 15. Toplumla adaptasyon dönemi şimdi, eğitim dönemi bitti, Türkçe öğrendiler, meslek edinmesi lazım. Asimilasyon değil, toplumla ilişkisinin, iletişiminin sağlanması lazım. (Şanlıurfa 19, 2017)

“Sosyal uyum” kavramının yerelleştirilmesine bakıldığında, yukarıdaki tüm alıntılarda sosyal uyumun yükü mültecinin sırtına yüklenir ve bu da neoliberal insaniyetperverliğin sorumlulaştırma ilkesi ile uyumludur. İlk alıntının örneklediği

yaklaşım, toplumsal uyumu tek yönlü bir süreç olarak sunar: mültecinin geldiği yere uyum sağlaması gerekmektedir. İkinci alıntının örneklediği yaklaşım ise “sosyal uyum” meselesine liberal bir tolerans çerçevesinde yaklaşmanın örneğidir. Bu liberal tolerans yaklaşımına göre, mülteci ve yerli kültürünün iki farklı kültür olduğu, bir arada ve birbirini ezmeden var olması gerektiği savunulur gibi görünür ancak bir şart vardır: mülteci grup üyelerinin yerli grup üyeleri ile aynı dini ortak paydada buluşmuş olması. Bu şartlı liberal tolerans da aslında uyumu daha baştan mültecinin sırtına yükler, mülteci yerlinin kültürüne saygı duymalıdır, mülteci kendini sıfırlamamalıdır. Son alıntıda ise toplumsal uyumun ön koşulu mültecinin meslek dışı ve mesleki eğitimidir. Yine bu yaklaşımın da Duffield’in bahsettiği prekaryanın varlığını ortadan kaldırmadan davranışını optimize etmek derdi ile uyumlu olduğu görülebilir.

6. Sonuç

Bu makalede küresel insanîyetperverlik söylem ve uygulamalarına kuramsal ve metodolojik açılardan eleştiri getirdim. Kuramsal olarak insanîyetperverliğin neoliberal dönüşümünü incelerken neoliberal siyasi iktisadi varsayımların ve ideallerin insanîyetperverlik söylem ve pratiklerini dönüştürdüğü böylelikle insanîyetperverliğin bir yandan neoliberal süreçlerin sonucu problemlerin açığını kapatırken bir yandan da 1990’lardan bu yana gelen kafa karışıklıklarına, sarsıntılara ve yalpalamalarına deva bulduğunu, bu nedenle de neoliberal bir diagnostik olduğunu ifade ettim.

Makalede insanîyetperverliğin neoliberal bir diagnostik olduğunun emarelerini göstermek adına 1990lar sonrası insanîyetperverliğin dönüşümünde aktörlerin organizasyonuna, insanîyetperverlik formlarına, insanîyetperverliğin hedefini ve kendini kurma şekillerine odaklandım. İnsanîyetperverliğin, aktörlerinin organizasyonlarındaki devlet ve devlet dışı aktörlerdeki katlanmaya ancak iki grup aktörün de sorumluluktan kaçabilecek şekilde kendilerini ‘paydaş’ pozisyonuna çektiklerini; insanîyetperverlik formlarının önceleri 1990’larda görülmeye başlanan bürokratikleşme, kurumsallaşma, rasyonelleşme, teknikleşme olduğunu düşündüğümüz gelişmelerinin aslında iktisadileşme ve bu sürecin piyasalaşma ile olduğunu; insanîyetperverliğin hedefi grupları neoliberal ilkeler doğrultusunda girişimci, sorumluluk sahibi ve kendi müdahalesi süresinde herhangi bir problem olursa problemden sorumlu ilan ettiğini; insanîyetperverliğin en nihayetinden kendinden beklentisini dahil, hiç bir şekilde başarısız görünmeyecek şekilde düzenlemeler yaparak, minimize ettiğini literatürden de destek alarak ifade ettim.

Makalede günümüz neoliberal insanîyetperverlik prensiplerinin ulusal düzeyde tezahürlerinin akademik alanda ne şekilde yorumlandığına ilişkin olarak devletin insanîyetperverliğini ahlaki ve olumlu gören yaklaşımlar kadar stratejik

gören çalışmaların varlığından bahsettim. Bu alanda çalışan sivil toplum kuruluşlarına ilişkin de farklı görüşleri savunan akademik çalışmalar vardır. Ancak akademik görüşlerin yanı sıra bakılması gereken (ve bu makalede kısmen bilinçli bir şekilde eksik bırakılan) Türkiye’de ulusal düzeyde insaniyetperverlik alanının dönüşümüne işaret eden somut gelişmelerdir. Örneğin Suriyeli mülteciler özelinde olan kurumsal düzeyde gelişmelere ilişkin akademik çalışmalar vardır ve süreç çoğunlukla “hayırseverlikten yönetime” doğru bir dönüşüme ve (ister olumlu ister olumsuz görülsün ve ister başarılı isterse başarısız addedilsin) bir planlama çabasına, bir merkezi iradeye, bir yönetme arzusuna işaret eder gibi varsayılır. Ancak şahsen ulusal düzeyde de asgari düzeyde yönetme arzusunu azami düzeyde yönetebilme becerisini işaret eden bir kurumsallaşmaya doğru evrimle fikrine şüpheci yaklaşmak gerektiğini düşünüyorum. Böyle bir iddiada bulunabilmek içi de sadece kurumsallaşmaya işaret eden yapısal dönüşümlere değil bu dönüşümlerin ulusal düzeydeki kamu ve sivil toplum kuruluşlarının resmi söylemlerine ve belki de daha önemlisi bu kuruluşlardaki insaniyetperverlik aktörlerinin anlatı ve pratiklerinin verisinin toplanıp incelenmesi gerekiyor fikrindeyim. Elbette böyle, ulusal düzeydeki kurumsal söylemleri ve aktörlerin anlatı ve pratiklerini veri odaklı olarak incelemeye yönelecek bir araştırmanın sorması ve cevaplamaı gereken sorular arasında küresel neoliberal söylemin etkisinin kurumsal ve bireysel düzeyde yorumlanma biçimlerinin neler olduğu, ulusal alanın neoliberal insaniyetperverlik süreçlerine ne şekilde eklemlendiği ve ulusal insaniyetperverlik kurumlarındaki aktörlerin bütün bunları nasıl yorumladıkları kaçınılmaz olarak vardır.

Ancak, bu makalenin esas kuramsal katkısı küresel insaniyetperverlik formlarının farklı yerel dinamiklerle beraber beklenmedik oluşumlar gösterebileceğine ilişkindir. Göstermeye çalıştığım gibi, Suriyeli mültecilerle çalışan insaniyetperverlik kuruluş ve örgütleri aktörleri neoliberal insaniyetperverliği yerel bağlama monte etmezler, aksine neoliberal söylemi kendi yerel siyasi, iktisadi ve toplumsal önceliklerine göre yeniden inşa ederler. Böylelikle insaniyetperverlik aktörlerinin anlatılarında küresel neoliberalizmin dili, jargonu kullanılırken bile arka planda ulusal ve yerel resmîlik-sivillik, siyasi-siyasi olmama, Batıcılık ve Batıya alternatif yaratma gibi karşıtlıklarla kurulur. Böylelikle yerel insaniyetperverlikteki “sivillik,” vefakâr bir “gönüllülük”ten “Allah rızasına;” “mültecilik” had bilmesi gereken bir misafirlige dönüşürken “resmîlik” ise bir yandan “insanilige”, öte yandan “şeffaflık yoksunluğuna” evrilebilmektedir. Yine siyasilik küresel söylemdeki gibi devletlerle yakın ilişki olmak olarak değil, resmi politikaların karşısında durmamak adına teknikleşme ya da eleştiri ya da muhaliflik olarak görülebilecek her türlü adımdan etkin olarak vazgeçme halini alır. Böylelikle teknik olarak sunulan ancak aslında siyasi olan “sosyal riskler” kavramsal olarak çelişiktir ve sorumluluğu mültecilere yüklenir. Son olarak insaniyetperverlikte Batı modeline “çıkarm,” “kötü niyet” atfederek bu modeli takip etmeye alternatif olarak

yerel bir model geliştirmeye çalışmaya ancak bunu yaparken de “toplumsal uyum” yine çelişkili şekillerde tanımlanabilir ve uyum problemi de mültecinin sırtına yüklenebilir.

Kaynaklar

- ALTUNIŞIK, M. B. (2019). “Turkey’s Humanitarian Diplomacy: The AKP Model,” CMI Brief, (08), <https://www.cmi.no/publications/6973-turkeys-humanitarian-diplomacy-the-akp-model>
- AMABLE, B. 2011. “Morals and Politics in the Ideology of Neo-Liberalism.” *Socio-Economic Review* 9 (1): 3–30.
- APPADURAI, A. (1996). *Modernity at large: cultural dimensions of globalization* (Vol. 1). U of Minnesota Press.
- BARNETT, M. (2001). “Humanitarianism with a sovereign face: UNHCR in the global undertow.” *International Migration Review*, 35(1), 244-277.
- BARNETT, M. (2005). *Humanitarianism Transformed. Perspectives on Politics*, 3(4), 723-740. doi:10.1017/S1537592705050401
- BARNETT M. (2011). *Empire of Humanity: A History of Humanitarianism*. Ithaca, NY: Cornell University Press. <https://doi.org/10.7591/9780801460616>
- BARNETT, M., ve WEISS, T. G. (2008). *Humanitarianism in question: Politics, power, ethics*. Cornell University Press.
- BARNETT, M., ve WEISS, T. G. (2013). *Humanitarianism contested: Where angels fear to tread* (Vol. 51). Routledge.
- BLOOM, P. (2017). *The ethics of neoliberalism: The business of making capitalism moral*. Taylor & Francis.
- BRADA, B. B. (2016). “The contingency of humanitarianism: moral authority in an African HIV clinic”. *American Anthropologist*, 118(4), 755-771.
- CABOT, H. (2013). “The social aesthetics of eligibility: NGO aid and indeterminacy in the Greek asylum process”. *American Ethnologist*, 40(3), 452-466.
- CALDWELL, M. L. (2004). *Not by bread alone: social support in the new Russia*. Univ of California Press.
- CHIMNI, B. S. (2000). “Globalization, humanitarianism and the erosion of refugee protection.” *Journal of Refugee Studies*, 13(3), 243-263.
- CHRISTIE, R. (2015). “Critical readings of humanitarianism”. In *The Routledge Companion to Humanitarian Action* (pp. 66-76). Routledge.
- ÇETİNOĞLU, T. (2019) “‘New’ humanitarianisms and programming: the encounter of Turkey and Europe with Syrian refugees,” *Conflict, Security & Development*, 19:3, 289-294, DOI: 10.1080/14678802.2019.1608025
- DAVUTOĞLU, A. (2013). Turkey's humanitarian diplomacy: objectives, challenges and prospects. *Nationalities Papers*, 41(6), 865-870.
- DUFFIELD, M. (2016). “The resilience of the ruins: towards a critique of digital humanitarianism,” *Resilience*, 4(3), 147-165.

- DUFFIELD, M. (2019). "Post-Humanitarianism: Governing Precarity through Adaptive Design," *Journal of Humanitarian Affairs*, 1(1), 15-27.
- EASTON-CALABRIA, E. & Naohiko Omata (2018) "Panacea for the refugee crisis? Rethinking the promotion of 'self-reliance' for refugees," *Third World Quarterly*, 39:8, 1458-1474, DOI: 10.1080/01436597.2018.1458301
- FASSIN, D. (2011). "Noli me tangere: The moral untouchability of humanitarianism". *Forces of compassion: Humanitarianism between ethics and politics*, 35-52.
- FELDMAN, I. (2010). *In the name of humanity: The government of threat and care*. Duke University Press.
- FELDMAN, Ilana (2015) "Anthropology and Humanitarianism in the Middle East," in *A Companion to the Anthropology of the Middle East*, ed. Soraya Altorki, 262–81 (Malden, MA: Wiley Blackwell, 2015).
- FIDDIAN-QASMIYEH, E., & PACITTO, J. (2015). *Writing the Other into Humanitarianism: A conversation between 'South-South' and 'faith-based' humanitarianisms*. Routledge.
- FOX, F. (2002). "Conditioning the Right to Humanitarian Aid? Human Rights and the 'New Humanitarianism'". In *Rethinking Human Rights* (pp. 19-37). Palgrave Macmillan, London.
- FRASER, N., (2009). "Capitalism, feminism, and the cunning of history". *New Left Review*, 56, 97-117.
- GABIAM, N. (2012). "When "humanitarianism" becomes "development": the politics of international aid in Syria's Palestinian refugee camps," *American Anthropologist*, 114(1), 95-107.
- GILBERT, A. C. (2016). "From humanitarianism to humanitarianization: Intimacy, estrangement, and international aid in postwar Bosnia and Herzegovina." *American Ethnologist*, 43(4), 717-729.
- HARVEY, D. (2007). *A brief history of neoliberalism*. Oxford University Press, USA.
- HAŞİMİ, C. (2014). "Turkey's humanitarian diplomacy and development cooperation," *Insight Turkey*, 16(1), 127-145.
- I'ANSON C. VE GEOFFREY P. (2013) "A critique of humanitarian reason: agency, power, and privilege," *Journal of Global Ethics*, 9:1, 49-63, DOI: 10.1080/17449626.2012.756419.
- ILCAN, S. ve RYGIEL, K. 2015. "'Resiliency Humanitarianism': Responsibilizing Refugees Through Humanitarian Emergency Governance in the Camp." *International Political Sociology* 9(4), 333–351.
- KAPOOR, I. 2012. *Celebrity Humanitarianism: The Ideology of Global Charity*. New York: Routledge.
- KEYMAN, F. ve SAZAK, O. (2014). "Turkey as a Humanitarian State," <http://research.sabanciuniv.edu/31364/>
- KOFFMAN, O., ORGAD, S., & GİLL, R. (2015). Girl power and 'selfie humanitarianism'. *Continuum*, 29(2), 157-168.
- I'ANSON, C. ve PFEIFER, G. (2013). "A critique of humanitarian reason: agency, power, and privilege," *Journal of Global Ethics*, 9(1), 49-63.
- LUND, R., KHASALAMWA, S., ve TETE, S. Y. (2011). "Beyond the knowledge-action gap: Challenges of implementing humanitarian policies in Ghana and Uganda" *Norsk Geografisk Tidsskrift–Norwegian Journal of Geography*, 65(2), 63-74.

- MAVELLI, L. (2018) "Citizenship for Sale and the Neoliberal Political Economy of Belonging," *International Studies Quarterly*, Volume 62, Issue 3, September 2018, Pages 482–493, <https://doi.org/10.1093/isq/sqy004>
- MITCHELL, K., ve SPARKE, M. (2016). "The new Washington consensus: Millennial philanthropy and the making of global market subjects," *Antipode*, 48(3), 724-749.
- MOSTAFANEZHAD, M. (2013). "The geography of compassion in volunteer tourism," *Tourism Geographies*, 15(2), 318-337.
- MOYN, S. 2014. "A Powerless Companion: Human Rights in the Age of Neo-Liberalism." *Law & Contemporary Problems* 77: 147
- O'HAGAN, J., ve HIRONO, M. (2014). "Fragmentation of the International Humanitarian Order? Understanding" Cultures of Humanitarianism in East Asia." *Ethics & International Affairs*, 28(4), 409.
- REID, J. (2010). "The biopoliticization of humanitarianism: from saving bare life to securing the biohuman in post-interventionary societies." *Journal of Intervention and Statebuilding*, 4(4), 391-411.
- REID-HENRY, S. M. (2014). "Humanitarianism as liberal diagnostic: humanitarian reason and the political rationalities of the liberal will-to-care". *Transactions of the Institute of British Geographers*, 39(3), 418-431.
- RITZER, G. (2003). "Rethinking globalization: Glocalization/grobalization and something/nothing." *Sociological theory*, 21(3), 193-209.
- ROBERTSON, R. (2012) "Globalisation or glocalisation?," *Journal of International Communication*, 18:2, 191-208, DOI: 10.1080/13216597.2012.709925
- ROZAKOU, K. (2012). "The biopolitics of hospitality in Greece: Humanitarianism and the management of refugees," *American Ethnologist*, 39(3), 562-577.
- SANDRI, E. (2018). "'Volunteer Humanitarianism': volunteers and humanitarian aid in the Jungle refugee camp of Calais." *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 44(1), 65-80.
- SHAMIR, R. (2008), "The Age of Responsibilization: On Market-Embedded Morality." *Economy and Society* 37 (1): 1–19. DOI: 10.1080/03085140701760833
- SHARMA, Devika (2017) "Doing good, feeling bad: humanitarian emotion in crisis," *Journal of Aesthetics & Culture*, 9:1, DOI: 10.1080/20004214.2017.1370357
- SKRAN, C. ve EASTON-CALABRÍA (2020) "Old Concepts Making New History: Refugee Self-reliance, Livelihoods and the 'Refugee Entrepreneur,'" *Journal of Refugee Studies*, 33 (1) pp.1–21, <https://doi.org/10.1093/jrs/fez061>
- SOMEK, A. (2011). *Engineering equality: An essay on European anti-discrimination law*. OUP xford.
- SÖZER, H. (2019). Categories that blind us, categories that bind them: The deployment of vulnerability notion for Syrian refugees in Turkey. *Journal of Refugee Studies*, <https://academic.oup.com/jrs/advance-article-abstract/doi/10.1093/jrs/fez020/5396704>
- SÖZER, H. (2020) "Humanitarianism with a neo-liberal face: vulnerability intervention as vulnerability redistribution," *Journal alexander Ethnic and Migration Studies*, 46: 11, 2163-2180.
- TAZZIOLI, M. (2017). The circuits of financial-humanitarianism in the Greek migration laboratory. *Border Criminologies*, 25.

- TICKTIN, M. I. (2011). *Casualties of care: Immigration and the politics of humanitarianism in France*. Univ of California Press.
- TULLOCH, L., ve NEILSON, D. (2014). “The Neo-Liberalisation of Sustainability.” *Citizenship, Social and Economics Education* 13 (1): 26–38

Görüşmeler

- Antalya 1, 2016. Antalya’da yardım maksatlı çalışan bir sivil inisiyatifin yöneticisi ile yapılan Mart 13 tarihli görüşme.
- Antalya 3, 2016. Antalya’da Suriyeli mültecilerle de ilgilenen bir kamu kuruluşunun ilgili temsilcisi ile yapılan 15 Mart tarihli görüşme.
- Antalya 4, 2016. Antalya’da şubesi olan ulusal bir İslami STK’nın personeli ile yapılan 16 Mart tarihli görüşme.
- Gaziantep 1, 2017. Gaziantep’te İslami referanslı yerel bir STK’nın yöneticisi ile yapılan 24 Ocak tarihli görüşme.
- Gaziantep 11, 2017. Gaziantep’te bir kamu kuruluşu temsilcisi ile yapılan 25 Ocak tarihli görüşme.
- Gaziantep 21, 2017. Gaziantep’te ofisi olan bir ulusal STK’nın yöneticisi ile yapılan 30 Ocak tarihli görüşme.
- Gaziantep 27, 2017. Gaziantep’te İslami referanslı yerel bir STK’nın yöneticisi ile 2 Şubat tarihinde yapılan görüşme.
- İzmir 3, 2016. İzmir’de hak temelli çalışan yerel bir STK’nın personeli ile yapılan 8 Şubat tarihli görüşme.
- Mardin 2014. Mardin’de Suriyeli mültecilere yardım eden bir STK’nın ilgili personeli ile yapılmış bir görüşme.
- Osmaniye 1, 2015. Osmaniye’de İslami referanslı çalışan ulusal bir STK’nın yerel şubesinin sorumlusu ile yapılan görüşme.
- Şanlıurfa 7, 2017. Şanlıurfa’da mültecilerin istihdamı alanında çalışan bir kuruluşun personeli ile yapılan 4 Şubat tarihli görüşme.
- Şanlıurfa 18, 2017. Şanlıurfa’da Suriyeli mültecilerle de çalışan bir kamu kuruluşunun ilgili personeli ile yapılan 5 Şubat tarihli görüşme.
- Şanlıurfa 19, 2017. Şanlıurfa’da Suriyeli mültecilerle de çalışan bir toplum merkezinin ilgili personeli ile yapılan 5 Şubat tarihli görüşme.
- Şanlıurfa 20, 2017. Şanlıurfa’da bulunan uluslararası bir STK’nın yerel şubesindeki ilgili personeli ile yapılan 6 Şubat tarihli görüşme.
- Şanlıurfa 25, 2017. Şanlıurfa’da bulunan İslami referanslı ulusal bir STK’nın yerel şubesindeki ilgili personeli ile yapılan 8 Şubat tarihli görüşme.

Extended summary

Local manifestations of global neoliberal humanitarianism:
the narratives of the humanitarian actors working with syrian refugees in Turkey

Abstract

The recent neoliberal transformation of humanitarianism has not found a proper place in the literature. The neoliberal transformation of the humanitarian discourse and practices as well as the local manifestations of such transformations have been largely ignored. This article examines the transformation of the global humanitarian discourse in line with the neoliberal political economic and moral principles, and the manifestation of this transformation on the local level by focusing on the narratives of local humanitarian actors working with Syrian refugees in Turkey. The central claim of the article is as follows: local state and non-governmental humanitarian actors do not assemble global neoliberal humanitarianism to the local context; on the contrary, they re-construct the neoliberal discourse in line with their own local political, economic, and social priorities. The article relies on data from the fieldwork in 2014-2017, involving semi-structured interviews with local humanitarian actors that works with Syrian refugees.

Key words: Neoliberalism, Humanitarianism, Humanitarian Assistance, Humanitarian Actors, Migration Management, Non-Governmental Organizations, Syrian Refugees.

Recent literature on humanitarianism is critical of moralizing humanitarianism and underlines the political economic dimension of humanitarianism by discussing the humanitarianism' transformations at the macro level. This article contributes this emerging literature by examining the neoliberal political economic transformation of global humanitarianism and enhances it by contextualizing neoliberal transformation of humanitarian engagement with Syrian refugees in Turkey.

The article starts with the attempt to theoretically examine the neoliberal transformation of humanitarianism. *First*, it argues that humanitarianism has always been a product and outcome of the existing political economic context by supporting it. Therefore, contemporary humanitarianism reproduces the neoliberal political economic and moral principles. The neoliberal transformation of humanitarianism can be seen at the organization of the humanitarian actors (states assume the role of "just a partner" to intervene as partners without and non-state humanitarian actors assume the role of professionals working at "a sector"); at the renewed operations of humanitarianism (with "marketization" principle, efficiency and accountability); at the formation of its "target groups" (via "economization" in target defining and via "responsibilisation" of the target group); and at the self-designated aims of humanitarian engagement (via recalibration by aiming not alleviating the human suffering but to building resilience). The article briefly argues that such neoliberal

transformation infiltrated into Turkish humanitarian engagement with Syrian refugees as well.

Second, the article argues that such global humanitarian transformations require not just historicizing but also contextualizing. This entails examining the forms of humanitarian engagement outside the Western context, such as that regarding Syrian refugees in Turkey, not as a distortion of the Western forms of humanitarianism yet a path open to bear the complexities (e.g. with actors who are trying to directly implement the global Western forms and those who are directly against the global Western forms; those who are trying to adjust the local forms into global Western humanitarianism forms and those who try to legitimize its own practices and discourses with reference to the Western forms). Therefore, the article examines local humanitarianisms as seen by the local humanitarian actors.'

Third, the article argues that global transformations of humanitarianism might be seen as impositions on various localities; however, such impositions simply are attempts that are received on the local level in complex ways. Specifically, I argue that in the case of humanitarian actors regarding Syrian refugees in Turkey, the local humanitarian actors may not simply imitate or reproduce the global (currently neoliberal) humanitarian forms, their jargon and operational forms, they often empty them from the original context and fill them with already existing local political ideologies.

To prove this argument, the empirical part of the article examines three dichotomies as emerging themes during my fieldwork with local humanitarian actors. *The official vs civilian* dichotomy is about who should control humanitarian space. Under neoliberalism, the state actors define themselves as a "stakeholder" in the humanitarian space while at once transforming the neoliberal principle of accountability into "asking for an account." Regarding "the civilian humanitarianism" notion, the NGO members often see their civil-ness as voluntarism in the secular form or working for God's mercy in the Islamist version. The latter account results a humanitarianism assisting refugees not as a right but as a favor while its religious references help locals accessing to state institutions easily. *The political vs technical humanitarianism* dichotomy is about how to do humanitarian engagement. In Turkey, the stress on apolitical nature of humanitarianism continues; however, what counts apolitical or technical is directly related with the local humanitarian actors' political dispositions. The local state actors define humanitarianism as a technical issue indicating humane-ness and reduced into operational decisions, which often relates to skepticism about the political decisions that actors need to implement on the ground. On the other hand, NGOs assuming a "technical" humanitarianism vision may do so for actively sparing their activities from the political polarizations or avoiding the stigma of "oppositional" if they were critical of the existing policies. Alternatively, some

NGOs see refers to “technical” aspect of humanitarianism in the name of being solution-oriented for the problems such as “social risk” but such problems are interpreted heavily along the actors’ own political dispositions. *The Western-centric and local* humanitarianism distinction is about what purpose humanitarianism serves. Many local state actors and some NGO actors accuse the Western humanitarianism of being a tool for Western political economic interests and suggests localization. Few localizing attempts suggest continuing to engage with Western humanitarianism, its funds, tools and means while remaining independent. Localization theme is heavily linked to issues such as social integration, which is presented either as the adjustment of the refugee to the local contexts (which fits well with neoliberal “responsibilizing” of refugees) or the coexistence of distinct refugee-local cultures if they match religiously.